

JAK Medlemsbank

1965 - 2015

Intervjuerna i det här dokumentet har gjorts av Madeleine Bengtsson, utom intervjun med Eva Stenius som är tagen ur JAKs Jubileumsskrift 40 år och skriven av Karin Abrahamsson. Redaktör för texterna har varit Per-Erik Persson. Det är också Per-Erik som har skrivit kommentarer till flera av intervjuerna, för att förklara innehållet i ett större sammanhang.

<u>Innehåll</u>	<u>Sid</u>
I år fyller JAK 50 år	3
Redaktörens förbehåll	5
Ordförande i JAK genom tiderna	6
Medlemsantal i JAK 1966 – 2015	6
På rätt väg – Åke Mobrandt	7
Ekonomisk frigörelse	9
Hjärnan bakom sparlånesystemet – Per Almgren	11
När JAKs öde hängde på en tråd – Laila Nilsson	15
Förtroendegivande transparens	17
Systemkritikern som vill mer – Jerker Nordlund	19
Ett system att räkna med	22
Övertygad och stolt, men inte nöjd – Monjia Manai Sonnius	23
Hur ska vi mäta demokrati?	25
Suttit still medan det stormat – Per Lindqvist	27
En räddare i nöden – Oscar Kjellberg	29
Hållbar finansiering	32
Kritisk mot gubbvalde och kompiskorruption – Monika Fredriksson	34
Makthierarkier att vara medveten om	36
Vill utveckla demokratin och sluta prata ränta – Kåre Olsson	39
Är det räntekritiken som är det centrala i JAK?	42
”De kanske vill ha mig!” – Hans Gefvert	44
Veteran som förnygrat JAK – KarinMalin Ekström	46
”Jag fick ett slags aha-upplevelse och insåg ekonomins betydelse i alla sammanhang” – Eva Stenius	48

I år fyller JAK 50 år

JAK riksföreningen för ekonomisk frigörelse bildades den 18 september 1965. Vid den här tiden var Sverige, liksom övriga Europa inne i en omvälvande förändringsprocess, där en ny politisk medvetenhet gjorde att gamla värderingar och synsätt starkt ifrågasattes. Demonstrationer, protestmarscher och husockupationer samlade den växande skaran av unga arga samhällskritiker. Särskilt på de stora universiteten och inom studentkårerna, diskuterades medinflytande, demokrati och ekonomiska maktfaktorer.

1965 var Eva Stenius bosatt i Malmö och gift med Per Almgren. Hon gick på ett informationsmöte om JAK och blev starkt påverkad av rörelsens ideologi och syn på ekonomi.

- Jag fick ett slags aha-upplevelse och insåg ekonomins betydelse i alla sammanhang, berättar hon i en intervju från JAKs Jubileumsskrift 40 år.

Det blev startskottet för ett starkt engagemang hos Eva Stenius och Per Almgren, som anslöt sig till Åke Mobrandt och under de kommande åren reste runt i Sverige och missionerade för en alternativ ekonomi. Många var intresserade av JAKs ideologi om ett räntefritt samhälle, och medlemsantalet växte sakta men säkert. I början av 1990-talet utvecklades JAK riksförening för ekonomisk frigörelse ordentligt, och under en kort period växte föreningen snabbt med många nya medlemmar. 1997 omorganiserades verksamheten och fick banktillstånd i namn av JAK Medlemsbank. Sen dess har banken fortsatt att utvecklas och är i år en pigg och livaktig 50-åring med 38 858 medlemmar (per den 1 april 2015).

Folkbildningsverksamheten

I samband med den stora medlemstillströmningen i början på 1990-talet, arrangerade JAK grundkurser i räntefri ekonomi på olika håll runt om i landet. Det påbörjade folkbildningsarbetet ledde till att lokalavdelningar bildades, som förutom kursverksamhet även arrangerade föreläsningar och ordnade lokala mötesplatser där medlemmar träffades för att prata ekonomi, ekologi och hållbarhet.

Strategin på riksnivå var att stödja folkbildningsarbetet med bland annat möten på riksnivå. Den här folkbildningsverksamheten har lett till att medlemmarna fått insyn i sin egen bank, att medlemmar från olika delar i Sverige har fått träffas och kunnat öka sina kunskaper om banken.

En växande folkrörelse

Den som i dag hör talas om JAK för första gången får antagligen snabbt en bild av en annorlunda bank som ger medlemmarna tillgång till alla banktjänster de behöver, och där man kan vara trygg med att ingen tjänar ränta på medlemmarnas sparade pengar. Vägen dit kan vara svår att uppfatta för den som i dag väljer att ansluta sig till den växande folkrörelsen för rättvis ekonomi.

Förhoppningsvis kan denna jubileumsskrift fungera som en brygga mellan JAKs första 50 år och de 50 kommande. Intervjuerna med eldsjälarna från olika perioder, som med sitt

engagemang bidragit till resan mot en kooperativ bank med en stadigt växande medlemskår, syftar till att beskriva den ibland krokiga väg som lett fram till vad JAK är i dag.

I intervjun med Åke Moberndt får vi ta del av vad som skulle bli startskottet för JAK i Sverige. Det går så klart inte att svara på om JAK hade funnits i dag i Sverige om inte Åke valt att stanna till vid träskylten under sin semester. Även om 1960-talet präglades av en ökande politisk medvetenhet så sker få saker med automatik; någon måste ta ett initiativ. I Danmark startade JAK redan 1932 vilket kan knytas till den ekonomiska depression som då rådde i västvärlden.

Under de kommande åren skulle finanskriser ge helt olika utslag på JAKs verksamhet, vilket visar hur svårt det är att sia om hur den allmänna opinionen kommer att uppfatta JAK. Oavsett förutsättningar så krävs det ett idogt arbete av föreningens medlemmar för att JAK ska växa, vilket den som någon gång startat en förening snabbt blivit medveten om. Det är också i föreningen som alla utmaningar ska hanteras. Detta får en ytterligare dimension i en förening som aspirerar på att bli bank; man ska förvalta det förtroende som det innebär att hantera spararnas och låntagarnas pengar. Kanske är det just här som en del av JAKs storhet står att finna? I beslutet att skapa nya förutsättningar för sina medlemmar genom en verksamhet som inte bara pratar om vikten av en ny ekonomisk ordning.

Redaktörens förbehåll

Denna skrift gör inte anspråk på att ge en rättvis bild av alla de förlopp som skildras. Antagligen finns det lika många bilder av vad som skett som det finns inblandade deltagare. I JAKs fall betyder det hundratals personer som genom årens lopp bidragit med sitt engagemang på olika sätt, kanske tusentals om vi också räknar in alla som varit medlemmar.

Urvalet av intervjupersoner speglar inte heller ett representativt snitt av de aktiva. Viss möda har lagts ner för att presentera en jämn könsfördelning liksom personer från olika decennier. Fokus under intervjuerna har också i någon mån styrts av vad jag uppfattat som heta potatisar i JAKs historia. Potatisar vars hantering kommit att sätta spår i verksamheten på olika sätt. Stor möda har lagts vid att avmystifiera konflikter som rätt för att visa på vikten av att lyssna till de olika sidornas goda intentioner. Det är min övertygelse att de flesta konflikter som rätt har handlat om föreningens förmåga att klarsynt se nuläget och balanserat analysera alternativen. Ibland har synen grumlats av starka egna drivkrafter som prestige, rädsla och oro – ibland har den kollektiva bilden klarnat genom stunder av klarsyn och förmåga att agera.

Alla som nämns har på sitt eget sätt varit med och bidragit till den förening som i dag firar 50 år. Den enes handlingar har inte varit möjliga utan någon annans stöd. Det är en oöverskådlig mängd handlingar, vägleda av en önskan om en mer rättvis ekonomi, som varit med och skapat folkrörelsen JAK. Och det är en lika oöverskådlig mängd handlingar som väntar på att utföras innan vi når målet. Jag hoppas att denna skrift kan bidra till att sprida klarhetens ljus över rörelsen på dess väg över okända vatten.

Per-Erik Persson

Ordförande i JAK genom tiderna

JAK Riksförening

1965-1991 Åke Moberndt

1992 Kåre Olsson (Laila Nilsson, vice ordf, gick in som ordförande när Kåre avgick av personliga skäl)

JAK Riksförening, JAK ekonomisk förening

1993 Jerker Nordlund

JAK ekonomisk förening

1994-1995 Monjia Manai Sonnius

JAK ekonomisk förening, JAK Medlemsbank

1996-1997 Lars Wall

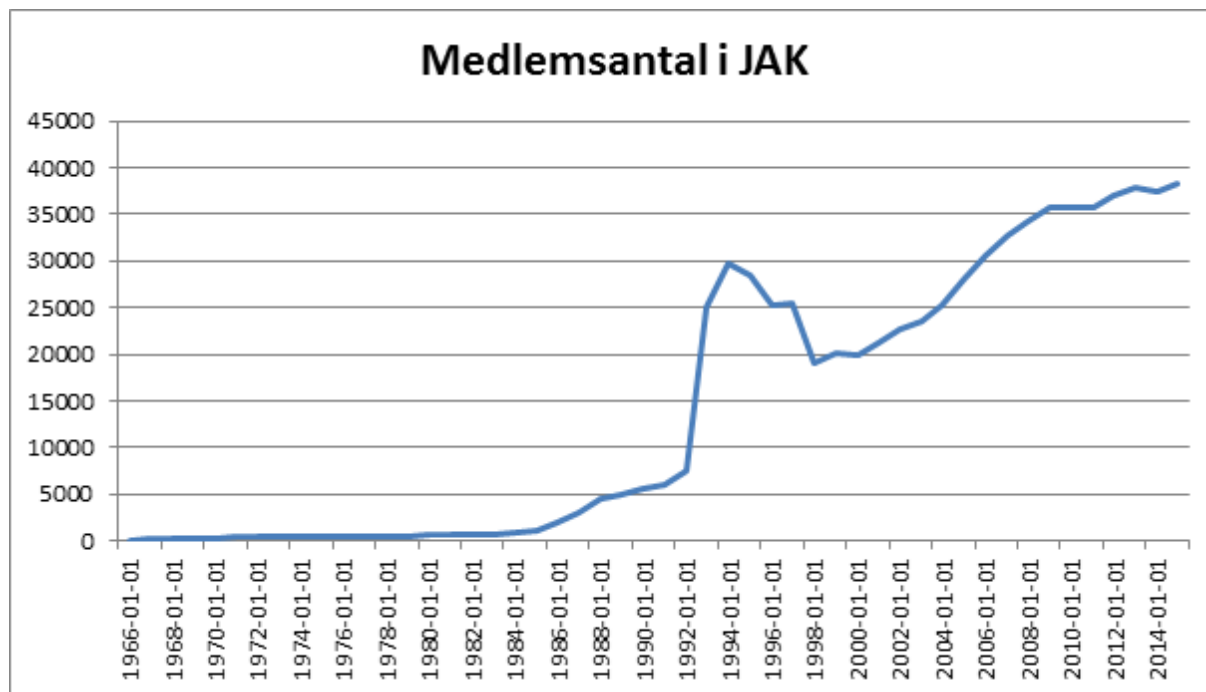
JAK Medlemsbank

1998-2001 Bengt Harrsjö

2002-2007 Kåre Olsson

2008-2010 KarinMalin Ekström

2011- Lotta Friberg

På rätt väg

Var det bara en tillfällighet? Vad hade hänt om de tagit en annan väg till badet under semesterresan i början på 60-talet? Hade JAK Medlemsbank funnits då?

Tillfälligheter betyder att du är på rätt väg. Så skriver författaren Simon van Booy. Åke Moberndt och hans familj var på väg till havet den där sommardagen. Familjens semester firades det året i södra Danmark, vid Lilla Bält, och solen värmdes. Vid småstaden Middelfart passerade de en liten vit villa med en skylt på husväggen. Åke reagerade och vände tillbaka .
– Badet fick helt enkelt vänta, säger han och ler åt minnet.

På skylten stod det "Räntefri ekonomi JAK". Vad var det som fick Åke, den medelsålders snickaren med eget byggföretag, familjefadern, att reagera? Helt otippat var det ändå inte att han stannade. Ända sedan ungdomstiden hade Åke varit syndikalist, uppväxt som han var i skogen i Dingletrakten. Han precis som många andra män i Bohuslän jobbade i ungdomen som stenhuggare och bland stenhuggarna var den kapitalismkritiska ideologin stark. Tillsammans med ett av sina åtta syskon, brodern Axel, grubblade han kring hur allt hängde ihop. Åke var ordförande för MIGRI, Miljövårdsgruppernas Riksförbund, som sysslade med miljöfrågor långt innan klimathotet blev aktuellt.

I huset där i Middelfart träffade Åke Halfdan Kristiansen, som var bankdirektör i danska JAK. Sedan 30-talet hade den räntefria rörelsen funnits i Danmark, men för Åke var idén helt ny.

– Jag minns Halfdan som en hygglig karl, en fin person med integritet och vänlighet. Han ingav förtroende och jag blev imponerad av det räntefria systemet han presenterade.

Åke blev mer än imponerad – han blev övertygad. Det här var rätt väg för att ersätta kapitalismen.

– Jag förstod direkt att ju fler som går med, desto mer kan en sänka kostnaderna i banken, eller kassan som det kallades då, och gynna samhället. Jag blev eld och lågor.

Hemma i Sverige igen pratade han med släkt och vänner, många av dem gillade idén. Men det räckte förstås inte. Det behövdes mer folk för att sprida idén. Efter ett föredrag som Halfdan Kristiansen hållit i Malmö 1965 anslöt sig Eva Stenius och Per Almgren till Åkes rörelse och JAK som förening var bildad.

– Det var verkligen tursamt. Per och Eva var precis rätt personer, berättar Åke.

De första tiotalet åren bestod medlemsbasen framförallt av Åkes, Evas och Pers släkt och vänner. En situation som borde ha fått den mest brinnande eldsjäl att falna. Men Åke fortsatte. Han och Per reste runt i landet, valde ut strategiska områden och sysslade med agitationsarbete och medlemsvärvning i sann pionjäranda. De höll seminarier lördag-söndag, ungefär som grundkurserna ser ut idag.

– Aldrig sviktade jag i tron, även om det var tungt. Jag gjorde så gott jag kunde, strävade på.

Snart hade man såpass många medlemmar och fått in tillräckligt med kapital för att kunna börja låna ut pengar.

– Första utlåningen som gjordes 1969 gick till några som ville bedriva biodynamisk odling, om jag minns rätt. Vi ville stimulera positiva saker, precis som medlemmarna som satte in pengar. Även om det inte var några stora summor som strömmade in, säger Åke och ler.

I trädgården till villan i Tullinge satte Åke upp en rejält skylt om JAK, precis som Halfdan gjort i Danmark. Han, Per och de andra hade stora vyer där i början. I dubbel bemärkelse – tack vare en medlem kunde de ha föreningens första kontor på Kungsgatan 18 i Stockholm, precis vid Regeringsgatans bro. Senare även på Fjällgatan på Söder, i Hälsans hus, med utsikt över staden och vattnet. Åke var den som renoverade och fixade lokalerna, även nuvarande bankkontoret i Skövde. All fritid under 30 år ägnade Åke ideellt åt JAK. Barnen och familjen såg han inte så mycket av under den här tiden. Annat än när hans fru Märta och båda barnen fick hjälpa till med utskick, fixa fika till möten och vara sekreterare på styrelsemöten och årsmöten.

Åke levde verkligen med JAK. Han och Per Almgren är ansvariga till mycket av rörelsens framgångar och utan dem hade kanske banken fortfarande varit en tankelek. Deras övertygelse och brinnande engagemang gjorde banken möjlig.

Engagemanget blev till slut för starkt och det hettade till med den nya generationen i rörelsen, som det så lätt gör. Åke har inte varit medlem i JAK sedan konflikten i början av 1990-talet mellan delar av dåvarande styrelsen och det gamla gardet bestående av bland andra Åke och Per. Det var en smärtsam tid, en mardröm. Åkes hus i Tullinge fick säljas på exekutiv auktion för att lösa ut ett av de stora lånen som han och Per Almgren beviljat. 97-åriga Åke Moberndt minns trots de jobbiga händelserna alls inte mycket av den tiden. Bitter är han inte heller när frågan kommer på tal.

– Huset var säkerhet, säkerheten betalades tillbaka. Saken är klar, säger han med lugn stämma.

Idag bor Åke i en lägenhet i Tumba där han trivs bra. Väggarna i bostaden är täckta med verk av konstnärer som han genom åren byggt ateljéer åt. Han klarar sig själv, med undantag för några besök av hemtjänsten.

– Hälsan har varit efterhängsen, säger han och ler, men tillägger: lite har jag mig själv att tacka som länge varit aktiv i frisksportrörelsen sen trettio-talet.

På en bokhylla står en mindre staty i järn, kanske en halvmeter hög, föreställande en man som bryter sig loss ur kedjor. Konstverket är gjort av Alf Olsson och ska symbolisera den ekonomiska frigörelse som JAK och räntefri ekonomi skulle leda till. När Åke får höra om dagens medlemsbank och hur stort medlemsantalet är blir han förvånad.

– 39 000? I världen menar du? I Sverige?! Oj, det var som tusan, säger han och skrattar häpet.

Trots allt som varit och att det gått över femtio år sen Åke först hörde talas om banken utan ränta tror han fortfarande på idén och rörelsen.

– Jag tror att JAK har livskraft. Den bygger ju på en logisk tanke. Det kanske är dags att bli medlem igen, vi verkar ju vara på rätt väg.

Madeleine Bengtsson

Ekonomisk frigörelse

JAKs tidiga symbol, människan som bryter sina bojor för att frigöra sig, visar på den ideologi som föreningen byggdes på. Det var den räntefria ekonomin som skulle bryta bojorna, som skulle lösa upp det ränteok som tyngde medborgarna. Föreningen fann sina första medlemmar bland de rörelser som ifrågasatte samhället och som önskade se en förändring. Hur den ekonomiska frigörelsen kommer att se ut i framtiden kan verka oklart men i JAK-boken som togs fram 2002, skriven av Ann-Marie Svensson tillsammans med de mest aktiva medlemmarna, kan man läsa:

Ekonomisk frigörelse

Skuldökningen i samhället har medfört att många enskilda individer, små och medelstora företag, kommuner och staten, allt mindre styr sin egen ekonomi. Ju större skulder man har desto mer utlämnad är man till långivarna. Den ekonomiska makten förflyttas successivt med skuldökningen från låntagarna till långivarna. Det blir de resursstarka långivarna, som via räntorna blivit resursstarka, som ställer villkoren.

Därför har inte alla individer samma möjligheter. Det kvittar hur duktig du är eller hur bra affärsidé du har så har du inte samma möjligheter till fri verksamhet som den som äger mycket. Och det är räntan som hela tiden omfördelar ägandet; från dem som äger litet till dem som äger mycket.

Eftersom de mest resursstarka dominerar samhällsutvecklingen, blir det de som har mycket kapital, som i praktiken lägger beslag på samhällets dagordning. Vart tog då demokratin vägen? Ett hårt och orättvist samhälle skapas.

De resursstarka långivarna är inte endast privatpersoner utan även privata organisationer som storföretag och privata/offentliga pensionsfonder eller -stiftelser. På så sätt är nästan alla medborgare delaktiga i och känner sig beroende av att räntesystemet ska fungera.

*"- Det är väl bra om storföretaget tjänar pengar på pengar så jag kan jobba kvar."
"- Pensionerna vill vi väl ska växa och bli så stora att de räcker till, när vi blir gamla."*

Men varför måste resursöverföringen ske via räntan? Om det inte behöver vara någon resursöverföring till de resursstarka privatpersonerna, storföretagen och pensionsfonderna - var stannar resurserna då? Var stannar resurserna och den ekonomiska makten då?

Mycket möjligt är att resurserna bättre hamnar där de behövs och att verksamheterna oss vanliga människor emellan blir mer bärkraftiga. Mycket möjligt att arbetslösheten minskar.

Orsaken till att så många inom JAK Medlemsbank lägger ner tid och engagerar sig för att sprida idén beror på känslan av att vi har hittat en nyckel till ekonomisk frigörelse. Denna ekonomiska frigörelse sker inte på bekostnad av andra utan bygger på en samverkan som står öppen för alla.

En annan intressant aspekt som intervjun med Åke ger är förekomsten av diskussioner om vilka verksamheter som skulle få låna. Åke minns biodynamiska odlingar som ett av de första lånen och att man ville stödja positiva saker. Denna fråga dyker fortfarande upp när medlemmar frågar sig om det räcker med att lånet är räntefritt för att JAK ska göra skillnad. Även om målet inte alltid varit tydligt så har vägen dit alltid varit räntefri. Men kan JAK låna ut till vad som helst? Hur skulle vi ställa oss till en låneansökan för en verksamhet som vi inte anser förenlig med vår ideologi? I dessa frågor har JAK valt en annan väg än till exempel de etiska bankerna runt om i Europa eller Ekobanken i Sverige där profileringen varit annorlunda. För att förstå JAKs vägval är det viktigt att påminna sig om hur vi ser på ränta eftersom detta är nyckeln till att förstå hur JAK ser på samhällsförändring.

Ur JAKs Reglemente från 2012

Vi anser att ekonomiska mellanhavanden, för att vara fullt ut etiskt försvarbara, ska:

- *vara räntefria.*
- *ske genom överenskommelser på frivillig grund och vara överblickbara, med hög grad av öppenhet och ömsesidighet.*
- *villkoren för en ekonomisk förbindelse inte för någon part ensidigt ändras under en avtalsperiod.*
- *ske på villkor som inte medför ett tärande på medmänniskor eller naturresurser.*
- *undvika att pengar förs från dem med kapitalbehov till dem med kapital, eller på annat sätt bidrar till snedfördelning av ägande.*
- *undvika vinstutdelning till ägare av kreditförmedlingen.*
- *undvika spekulation i syfte att ge inkomster som uppkommer genom någon annan människas arbete.*
- *undvika betalning som utgör kompensation för risk, såvida den inte sker för att täcka verkliga och rimligt stora kostnader för faktiska förluster.*
- *vid lån undvika kompensation med generell deflation eller inflation som motiv.*
- *innebära vinst- och förlustdelning endast om det sker genom aktivt och nära ägande (arbete).*
- *finansiera endast sådant som inte är förknippat med kriminalitet, oseriösa affärsmetoder eller bryter mot demokratiska metoder eller mot de mänskliga rättigheterna enligt FN:s definition.*

Ett samhälle kan sägas vara summan av individernas agerande. Om individerna i sina ekonomiska relationer skulle följa kriterierna ovan så skulle vi få ett mer rättvist samhälle. JAK kan ses som en katalysator för nya ekonomiska relationer, ett verktyg som underlättar för människor att agera hållbart, och en möjlighet till mellanhavanden som inte tär på varken jorden eller andra individer.

Per-Erik Persson

Hjärnan bakom sparlånesystemet

Att låna räntefritt och delvis före, delvis under amorteringstiden, göra en sparprestation som är tillräckligt stor för att någon annan skall kunna få ett motsvarande lån – det är kärnan i JAK-systemet. Dess skapare Per Almgren har betytt otroligt mycket för bankens utveckling. Men han har också varit nära att ruinera den.

Per Almgren såg snart bristerna i danska JAK innan danskarna själva gjorde det. Deras system krävde inte att det skulle vara balans mellan sparande och lånande. Så kunde det inte fortsätta någon längre tid – bara så länge som tillväxten var tillräckligt stor. Banken skulle omöjligtvis kunna fortsätta på samma sätt för alltid.
– Jag förstod att det snart skulle kollapsa, berättar Per.

Vid ett styrelsemöte i den danska JAK-banken försökte Per förklara, men det var bara bankens direktör Halfdan Kristiansen som förstod detta så det blev ingen ändring av reglerna. Fyra år senare hände det som Per förutsagt. Med en civilingenjörsexamen i teknisk fysik, såg Per det som sin uppgift att klura ut och räkna på en annan variant.
– Det skulle komma att ta några år och kräva mycket funderande, men när lösningen väl fanns där, kändes det ju självklart. Varför har ingen tänkt på det förut? 1983 började JAK med eftersparandemodellen.

Men hur fick Per ens nys om den räntefria banken och ekonomin? Förutom att vara tekniknörd var han intresserad av sociala frågor, om historia och samhälle. Hans politiska bana började vid Lunds universitet där han i mitten av 60-talet satt i kommittén för kårdemokrati. Per var också medlem i socialdemokratiska studentklubben i Lund. Vid ett födelsedagskalas träffade han Eva Andersson, numera gift Stenius, som i Danmark vid ett möte med Martinus-rörelsen hade hört om JAK-idén. De träffades fler gånger och Eva övertalade Per delta i ett möte i Malmö där den då nya svenska JAK-föreningen informerade om varför det inte var bra med ränta på pengar. Per övertygades att det låg något i detta och blev snart medlem.
– Jag insåg att räntan upprätthåller maktkoncentration, så för att få bryta den och kapitalismen måste vi slopa räntan.

Han kom snart att tillhöra den inre kärnan. Under den tiden skrev Per en motion till Socialdemokratiska partikongressen 1967 om att införa räntefri ekonomi i Sverige. Dåvarande finansministern och partikamraten Gunnar Sträng (s) skrev ett utlåtande som avfärdade förslaget. Per tyckte inte att Sträng hade några bra argument. Eftersom Gunnar Sträng inte befann sig i finansdepartementets lokaler när Per sökte honom, åkte Per hem till ministerns villa i Spånga för att få ett svar. Gunnar Sträng var fåordig men vidhöll: "Spararna måste få sin ränta".
– Politikerna fattar inte det här. Vissa, som Birger Schlaug, men knappt inga andra, säger Per Almgren och suckar.

För skojs skull läste han lite ekonomi och intresserade sig särskilt för förhållandet mellan ränta och inflation. Men han fick inte kurslitteraturens uppgifter att stämma. Enligt Per stämmer det inte att högre räntor minskar inflationen. Snarare är det tvärtom, de företag

som betalar ränta måste höja priserna på sina produkter för att kunna betala den högre räntan.

– För att få examen i ekonomi måste man alltså svara fel. Jag skrev till riksbanken om det här, men det var nog lite för obekvämt för dem att svara.

Efter studierna började Per att jobba på SMHI. Där sysslade han bland annat med programmering, men satt också kvar på kvällarna och räknade på annat. Som sparlånesystemet.

– Jag hade tillgång till en liten dator och kunde naturligtvis inte försitta möjligheten att använda den. Jag köpte den första datorn till JAK 1976. Den kostade med skrivare och diskettstationer 35 000 kr, ganska mycket pengar på den tiden.

På fritiden reste Per, Eva och Åke Mobrandt runt i Sverige för att hålla föreläsningar om JAK. Ibland kom 15, ibland 7, ibland ännu färre. Det blev många intressanta diskussioner och kluriga frågor.

Åren gick och medlemsantalet växte, men inte så väldigt fort. De två första lånen betalades ut 1969.

1981 hade föreningen omkring 400 medlemmar och utlåningen låg på cirka 1 miljon kronor. Föreningen betalade ett årskort på SJ åt Per och det utnyttjades flitigt för att nå ut till många platser långt från Stockholm.

Spännande blev det 1987 när en ny banklagstiftning stod för dörren. Per, som inte läst en notis i Dagens Nyheter, kontaktades av en medlem som uppmärksammat den, och förstod att JAK skulle komma att påverkas och att det behövdes en särskild skrivning i paragraferna om den verksamhet som JAK bedrev. Tiden var knapp.

– Vi kontaktade politiker som jobbade med förslaget och lyckades övertala dem om att få med en formulering som möjliggjorde vår verksamhets fortsatta existens, berättar Per.

Under de här åren var JAK ännu ingen medlemsbank utan bestod av olika delar med olika uppgifter: JAK riksförening för medlemmarna, fördelningsnämnden för lånehandläggning och Toroiden för ut- och inbetalningar och anställda. Per Almgren hade ett finger med i alla delar. En mäktig position som skulle komma att välla både honom och föreningen stora problem.

Finansieringsverksamheten rullade på; medlemstalet ökade, lån utbetalades och avbetalades, JAK hade informationskontor på Söder i Stockholm. Bokföringen sköttes av Remark AB, från början en liten bokföringsbyrå i Skövde som efterhand fick allt fler medarbetare.

Men det riktiga lyftet kom i och med köpet av huset i Skövde. Det visade sig att huset hade en hel del saker som måste åtgärdas. Renoveringen kostade mer än själva fastigheten innan Åke Mobrandt och hans byggfirma hade fixat allt det praktiska, men de första åren där var väldigt roliga, minns Per.

– Vi blev fler och fler anställda, vi gömde flyktingar, åt linsgrytor till lunch ihop och min nära vän, fransmannen Jacques Danjou, bodde på övervåningen. Jacques kom i kontakt med JAK 1987, i samband med att jag på Uppfinnarmässan i Sollentuna erhöll pris för "Bästa sociala uppfinning" för mitt arbete med JAK. Han deltog mycket intensivt vid reparationerna av

huset och inom INAISE (International Association of Investors in the Social Economy) för att sprida den räntefria idén. Vi levde verkligen det liv som vi tidigare drömt om.

Såväl medlemsantal som sparande och utlåning växte snabbt. I mitten av september 1992 hade JAK omkring 12 000 medlemmar. När räntan höjdes till 500 % kom det inom loppet av en månad ytterligare 6 000. Spararnas insättningar hade ökat till 100 miljoner kronor.

De många framgångarna var inte utan problem. Den stora andelen av sparandet som inte var utlånad skulle på lite sikt kunna bli ett problem som kunde leda till stora svängningar i utlåningen, vilket även blev fallet. Detta låg bakom beviljandet av några stora krediter som bedömdes kunna skapa en viss förbättring av balansen mellan utlåning och sparande. Per, Åke och flera av medlemmarna som varit med i många år och tillhörde det "gamla gänget" godkände lån på stora belopp där låntagarens projekt inte visade sig fungera som avsett, och vad värre var, säkerheterna visade sig till en del inte hålla måttet.

Styrelsemedlemmar i föreningens olika delar började ana oråd och situationen blev mycket spänd. Försöken att nå en överenskommelse mellan gamla och yngre misslyckades och detta ledde till att förlusterna blev betydligt större än om det hela skötts mer professionellt men misstron mellan parterna var alltför stor.

– De var rädda och vågade inte, och jag kan väl till viss del förstå dem. Vi gamla tror att vi hade kunnat ordna upp det hela på ett ganska hyfsat sätt genom att följa råd från mycket erfarna utomstående bankfolk i kombination med en åtgärd som i det aktuella stämningssläget dock skulle varit "politiskt omöjlig".

Åsikterna gick isär, den gamla och den nya generationen medlemmar hade alltför olika uppfattning, läget blev alltmer kritiskt och konflikten var ett faktum. Personalen mädde naturligtvis inte bra av detta och de beslöt, i slutet av oktober 1992, samfällt att lämna sina anställningar hos Toroiden och i stället bli anställda av JAK Riksförening för ekonomisk frigörelse.

– Trots det som varit erbjuds jag själv vid tre tillfällen att stå kvar i en roll som expert men avböjde, eftersom jag kände på mig att man ändå inte skulle beakta de synpunkter som jag troligen skulle framföra. Visst har jag gjort misstag, men det var synd att det blev som det blev. Jag ångrar att jag inte visade mer öppenhet och förhandlingsvilja, båda sidor var väldigt envisa och situationen var mycket spänd, berättar han.

Konsekvenserna av utlåningen blev sämre resultat för banken och Åke Mobrandts villa som varit säkerhet till lånen fick säljas på exekutiv auktion. Men Per menar att han handlade rätt.

– Jag tror än idag att vi hade löst problemet om vi hade haft lite mer is i magen och gett det mer tid. Hade vi kommit överens om bra övergångslösningar hade JAK kommit ur det här starkare. Överhuvudtaget hade det varit bra om min kompetens funnits kvar i rörelsen.

Per har alltid haft gott självförtroende och varit säker på sin sak. Han, några av de andra senare uteslutna medlemmarna och Jacques Danjou startade egen räntefri sparlåneverksamhet, Nordiska sparlån, men den tog sig aldrig riktigt. De senaste åren har Per lagt mycket av sitt engagemang i Miljöpartiet och rörelser som är för basinkomst. Han har bland annat räknat ut ett finansieringssystem som möjliggör basinkomst för alla medborgare.

– För mig har perspektivet alltid varit större än bara JAK i Sverige. Människor lever under så olidliga förhållanden, jag vill se en förändring i hela världen. Räntefri finansiering är ett verktyg bland flera andra för att försöka uppnå en ekonomi i balans mellan människan och vår omgivande natur.

Madeleine Bengtsson

När JAKs öde hängde på en tråd

Genom JAK:s historia har rörelsen och banken alltid varit beroende av ideella krafter. Ibland mer än vanligt. Som när dåvarande ordförande Laila Nilsson räddade banken från konkurs.

– Jag tänkte bara på medlemmarnas pengar och gjorde det jag måste göra.

Det var en turbulent tid där i början på 90-talet. JAK bestod av olika delar: riksföreningen för medlemmarna, Toroiden som skötte alla in- och utlåningar och fördelningsnämnden, som beviljade lån. Sverige stod mitt i en rejäl finanskris. Och Kåre Ohlsson som var ordförande i föreningen blev tvungen att lämna sin post av familjeskäl. Laila Nilsson fick ta rodret.

– Sen tidigare hade jag god föreningserfarenhet, men visst var det lite nervöst och spännande, berättar hon.

Första gången hon hörde talas om JAK var 1985. Hennes man är journalist och fick nys om banken och berättade om den. Laila blev genast nyfiken.

– Idén var så bra! Att spara och låna, hjälpa varandra solidariskt. Det är ju fantastiskt. Sen så har jag alltid varit negativ till utgifter som inte gynnar mig själv, säger hon och skrattar.

Hon var med och bildade lokalavdelningen i Göteborg. Laila startade också tillsammans med sex andra kvinnliga JAK:are "Sveriges kvinnors räntefria sparlåneförening". Tanken var ett spara tillsammans och låna ut till varandra utan att behöva ha några kostnader. Att den riktade sig till kvinnor hade en enkel orsak: studier visar att kvinnor är bättre än män på att betala tillbaka lån.

– JAK är en viktig del i den räntefria rörelsen, men vi ville visa att det går att göra småskaligt också. Vi ville vara ett exempel.

Laila valdes in i JAK, riksföreningens, styrelse 1989. Hon ser styrelsearbete och förtroendeuppdrag lite som livet självt: först är man suppleant, ett barn. Därefter ordinarie som kan jämföras med tonåren. De tyngre posterna hör till vuxenåldern. Men man kan inte vara i samma ålder för alltid, utan måste gå vidare. Därför bör man snart bli ordinarie igen och suppleant (pensionär) för att slutligen kila vidare.

– Jag började som suppleant men det dröjde som sagt inte så lång tid innan jag blev ordförande. Och det dröjde heller inte lång tid innan jag insåg att allt inte stod rätt till.

Under den här tiden hade styrelsen i Toroiden, den delen av JAK som sysslade med lånebiten, börjat låna ut mer och mer pengar till en man som ville göra business av att importera holländska tulpaner. De lånade snart ut mer pengar än vad bankens kapital egentligen tillät.

– Varför gjorde de så? Ja, jag tror inte de gjorde det av elakhet. De trodde väl helt enkelt på den här mannen och ville väl. Men det blev ju väldigt fel.

Droppen kom under ett styrelsemöte i föreningen via gruppsamtal över telefon, där riksföreningen, fördelningsnämnden och Toroiden deltog. Toroiden begärde att få godkänna ytterligare ett stort lån till tulpanimportören. Utan tillräcklig säkerhet. Men riksföreningen och fördelningsnämnden sade blankt nej.

– Det hade varit ett dumt beslut och det hade hotat föreningens existens, säger Laila.

Mötet avslutades. Hon lade på luren, men lyften den igen för att ringa ett annat samtal, till vise ordföranden. Istället för den vanliga signalen hörde hon röster i luren. På något vänster var gruppsamtalet fortfarande igång. Men kvar i samtalet vara bara Toroidens medlemmar. Laila lyssnade spánt – vad pratade de om? Varför fortsatte de ha möte utan de andra? Pulsen skenade.

– Jag tänkte – de måste ju höra mina hjärtslag!

Plötsligt sade, ordförande i Toroiden och anställd på banken i Skövde, att han ämnade strunta i beslutet: dagen därpå tänkte han föra över pengar till låntagaren. Det handlade om 5 miljoner dollar,

– Jag blev iskall. Det fick inte hända! Inte med medlemmarnas pengar!

När samtalet var över lät Laila inte någon tid gå till spillo utan ringde genast upp Hans Gefvert som då var bankchef på kontoret i Skövde. Laila beordrade honom att omedelbart bege sig till kontoret och ändra koderna i datorsystemen. Toroiden måste stoppas från att låna ut pengarna.

– Det var helt enkelt en order. Vi kunde inte vänta till dagen därpå, säger Laila Nilsson med eftertryck.

Toroidens medlemmar blev förstås rasande när de upptäckte att de inte kunde logga in. Men Laila och Hans stod på sig. Konflikten stegrades och Oscar Kjellberg från fördelningsnämnden fick komma ner till Skövde och hjälpa till att reda ut härvan. Avtalet med Toroiden bröts. (Mer om detta kommer i Oscars artikel). Vad hade hänt om Laila inte lyft luren? Hade banken funnits kvar?

– Jag tror att det är en mening i allt som sker. Det var meningen att jag skulle höra det där samtalet, det var ingen slump. Jag är glad att vi lyckades rädda föreningen, det känns väldigt bra.

Att JAK som rörelse gått igenom konflikter och ställts inför många utmaningar genom åren är Laila väl medveten om. Hon sträcker sig till och med så långt till att JAK är det bästa som hänt Sverige ekonomiskt.

– JAK bygger på så mycket ideologi, ideella krafter och schysta människor. Banken, rörelsen, kommer därför att finnas kvar länge till.

Precis som många andra JAK-medlemmar har Laila ett brinnande miljöintresse. Genom åren har hon tagit räntefria lån för att renovera den stora trävillan där hon och familjen bott sen 1981. Huset har klätts om med ny isolering, solceller finns på taket – det är ett varmt och snålt hus.

– Vi har smutsat ner jorden så mycket. Jag ska göra allt jag kan för att släppa ut så lite som möjligt. Jag vill vara ett exempel för andra.

Madeleine Bengtsson

Förtroendeingivande transparens

Lyckliga omständigheter, eller vad ska vi kalla den försyn som gjorde att Laila hörde samtalet hon inte skulle höra? I efterhand kan vi konstatera att vi klarade oss undan en katastrof. Åren i början av 1990-talet skulle bli turbulenta i JAK. Den stora utlåningen till en enskild näringsidkare blev kulmen på en värderingskultur som hotade att rasera föreningens ekonomi och förtroende. Lyckligtvis fanns det flera personer som, liksom Laila, vågade ta obekväma beslut och det fanns personer som lyssnade och kunde agera för att hindra en regelvidrig utlåning.

Styrelsen i JAK hanterar medlemmarnas pengar. Det är ett stort ansvar som, om det skulle falla, riskerar att hota medlemmarnas tillit till banken. För att undvika liknande situationer som den som Laila var med om, har JAK i dag andra rutiner och interna regler som förebygger att styrelsen lånar ut pengar på ett alltför osäkert sätt. Lailas agerande byggde på ett stort mod, hon agerade snabbt och vågade ifrågasätta medlemmar som varit med och grundat verksamheten. JAK behöver personer som är beredda att vara kritiska, för även om JAK i dag inte är organiserat på samma sätt så vilar det alltid ett stort ansvar på medlemmarna, inte minst på styrelsemedlemmarna. Utlåningen, som då var delegerad till Toroiden och övervakades av Fördelningsnämnden (den senare valdes på årsstämman i JAK Riksförening), till den enskilda näringsidkaren blottlade bristerna och riskerna med den valda organisationsformen. Flera kritiska röster höjdes under dessa år i takt med att bristerna uppenbarades. JAK behövde en förändring och valet föll på en ekonomisk förening. Mer om detta längre fram. Så här i efterhand konstaterar jag att vi genom att låta våra beslutsprocesser vara öppna för så många som möjligt förebygger risken för att tillfälligt förblindas. Men att öppna upp sina beslutsprocesser betyder också att det tar längre tid att fatta beslut, vilket kan vara svårt att acceptera när en känsla av brådska sprider sig.

Jag tänker mig att det är en stor utmaning att alltid sätta JAKs bästa framför sina egna behov. Som människa kan det vara svårt att skilja på vad som sker inom en själv och vad som sker utanför. Det är väldigt lätt att bli engagerad och därmed kan ens omdöme fördunklas. I alla fall är det vad jag tror har skett mellan framträdande medlemmar och enskilda näringsidkare; att vänskap och fascination har fått fördunkla omdömet. Viljan till samarbete som uppstått mellan två individer har gjort att underlagen inte granskats så kritiskt som de borde. Det kan vara förföriskt att ha möjlighet att bevilja lån på stora summor. Men stora summor till enskilda projekt innebär så klart också större risktagande och därmed större behov av kontroll och regelverk. Inga regelverk är heller helt vattentäta utan det krävs också karaktär för att följa och inte tumma på dem.

Laila var med och startade "Sveriges kvinnors räntefria sparläneförening", en förening som så småningom även öppnades för män. En aspekt med föreningen som jag finner intressant är att de undvek att ha sina pengar på bank och på så vis ville undvika mellanhänder. Kanske var det ett utslag av Lailas motvilja mot att betala kostnader som inte gagnar henne själv, som hon uttrycker det. JAK, som sedan 1990-talet ser sig som ett kooperativ, har också inspirerats av så kallade lånecirklar, vilka är vanliga runt om i världen under namn som ROSCA, Susus, Arisan, för att nämna några namn. Det fanns de som under 1990-talet kom att betrakta JAKs utveckling mot bank med skepsis. Nordiska sparlån (NS), med Per Almgren i spetsen, som då börjat sin verksamhet kunde locka en del JAK-medlemmar som föredrog en mindre aktör. (Detta innan problemen i NS börjat.) När JAK i dag bjuder in till

internationella seminarier så bidrar representanterna från OzB i Stuttgart med kritik mot JAKs val att bli bank. Man menar att kostnaderna blir för stora för medlemmarna och att den viktiga tilliten mellan medlemmarna blir svår att uppnå i samma utsträckning som när utlåningen blir begränsad till mindre geografiska områden.

För att medlemmarna ska kunna påverka banken krävs det att verksamheten är möjlig att överblicka och förstå. Mot bakgrund av den snåriga organisation som tidigare fanns är det lätt att se hur valet att lägga all verksamhet i en förening kom att skapa förutsättningar för en mer transparent bank. Genom att sätta sig in i verksamheten kan medlemmarna få förtroende för vår organisation och göra ett medvetet val att vara med i JAK. Förtroendet för JAK uppstår genom folkbildningssatsningarna, där medlemmar får en unik möjlighet att sätta sig in i verksamhetens alla delar och träffa såväl anställda som förtroendevalda.

Per-Erik Persson

Systemkritikern som vill mer

I JAK fann han en kombination av matematik och frihetlig socialism som tilltalade – här fick han utlopp för sin ständiga systemkritik. Men det görs inte tillräckligt i rörelsen, menar forne ordföranden Jerker Nordlund.

– JAK bildades för att frigöra människan från ekonomiskt slaveri – är det då rimligt att vi hjälper folk att skuldsätta sig?

Han är en sån där som motsätter sig det mesta. Är det inte konsumtionen och köttätandet så är det reformismen och JAK:s prioriteringar. Jerker Nordlund har varit system- och samhällskritiker livet igenom. Som 20-åring på 70-talet reste han runt i Indien i månader, ungefär som unga gör idag för att finna sig själva.

– Där upptäckte jag meditation, andra sätt att leva och se på världen. Resan väckte tankar och formade mig, berättar han.

Väl hemma igen behövde han landa ett par år och fundera. Vad är rätt sätt att leva? Vad ska bekämpas? Jerker hade sedan barnsben haft en problembild klar för sig. Ett tag försökte han nämligen spara sina veckopengar för att kunna köpa obligationer, varpå Jerkers socialistiska morbror skällde ut hans far för att ha gett sonen så kapitalistiska influenser. Efter att ha varit medlem i SSU anslöt sig Jerker till syndikalismen eftersom han där fann en syntes mellan det frihetsinriktade idealet från det andliga sökandet och den socialistiska grundsyn som morbrorn talat om. Men inte heller där fanns alla svar.

– Hur skulle man kunna organisera ekonomin så att folk inte förtrycks? En del av det är helt klart att förbjuda räntan, något som både kristendomen och islam fattat för länge sen.

I samband med kärnkraftsomröstningen 1980 fick Jerker höra talas om JAK och även om han inte fattade galoppen med det räntefria systemet direkt, insåg han att detta kunde vara rätt forum för honom

– Föreningen bestod då av flera syndikalister som var tolerant inställda till mina idéer och tankar, som kanske inte alltid var så klara.

Han upplevde det som väldigt häftigt att vara med där under pionjärtiden, som visserligen hade pågått i nästan två decennier.

– Vi hade ju till exempel ett av föreningens årsmöten i Åke Mobrants kök. 200 medlemmar hade lyckats sparat ihop en miljon kronor – men då hör ju till saken att Gunnar Widegård, en tidig och rik medlem, gått in med hälften själv, berättar han och skrattar

Det Jerker gillade med JAK då var att han såg rörelsen som en kombination av socialismens materialistiska principer och ekologins matematiska principer.

– Som syndikalist och teknisk fysiker var JAK för bra för att vara sant. Jag såg fram emot att sätta mig in i systemet, förstå hur JAK fungerade både ekonomiskt och organisatoriskt.

– Det var positiva och utvecklande möten, jag minns särskilt ett ekologiskt möte på Brännö som JAK arrangerade tillsammans med Ekologiska Partiet. På det mötet förklarade Per Almgren problemen med tillväxt. Detta var ju på 80-talet, långt före dagens nyuppväckta tillväxtkritik.

Jerker valdes in i JAK riksförenings styrelse 1983. Han sög in all information han kom åt, pratade mycket med veteranerna för att på riktigt förstå hur systemet fungerade. Och kände

stor respekt för dem, särskilt Per Almgren. Men efter en tid i styrelsen insåg han att han inte riktigt var med.

– Jag förstod att makten fanns någon annanstans. Då började jag förstå organisationsstrukturen och hur konstruktionen med Toroiden var odemokratisk. Det var ideologiskt fel, men också oproffsig.

Han och styrelsemedlemmen Susanne Vretare Velander insåg det problematiska och kom med invändningar.

- Åke och Per höll med varandra och övriga sade ingenting. Jag lämnade styrelsen för att jag bildade familj och började arbeta heltid runt 1987 – 88.

Verksamheten i JAK fortsatte men droppen kom när Toroiden ville godkänna stora lån utan säkerhet till en låntagare som ville importera holländska tulpaner.

– Jag tänkte: har de inte lärt något av historien? Holland drabbades ju av stor finanskris när tulpaner övervärderades på 1600-talet.

I tumultet som uppstod behövdes en ny ordförande i riksföreningen som kunde samla. Någon som kunde systemet men inte var insyltad i tulpanaffären. Jerker valdes till ordförande efter Laila Nilsson.

– Det blev en stor uppgift, att jag, rebellen, skulle axla manteln efter dem jag hade sett upp till. Hade jag vad som krävdes? Samtidigt tillhörde jag i viss mån det gamla gardet utan att vara besmittad av deras gjorda misstag, eftersom jag hade lämnat styrelsen i tid innan dem. Jag hade en del erfarenhet och bidrog till att kunskap stannade kvar i organisationen.

Tillsammans med nyanställda Oscar Kjellberg kom Jerkers ettåriga ordförandeskap att handla om att styra en skenande skuta.

– Vi kompletterade varandra bra och blev en dynamisk duo. Vi förstår varann och har liknande ambitioner, säger Jerker.

Men de där ambitionerna fick vänta. Jerker hade talat ingående med Per Almgren, vilket få andra hade, och ägnat mycket tankearbete åt systemets olika styrspakar för att manövrera skutan på ett säkrare sätt.

– Jag tvingades att bli teknokrat. Min roll i styrelsen gick mycket ut på att förklara systemet för de andra medlemmarna och försöka få dem att förstå farhågor som jag såg. Det var inte lätt. Rollen som styrande och samlande ordförande och systemanalytiker med starka åsikter gick inte att förena.

Efter tiden som ordförande ägnade sig Jerker åt att dokumentera det han visste om JAK-systemet. Men också åt att vidareutveckla det. Så 1996 anställdes han på kvartstid på banken för att skriva ner sina kunskaper och idéer.

– Jag hade samtidigt en medelålderskris/psykkrasch, jag övernattade stundtals på banken och mediterade i källaren, för att råta ut både mig själv och skallen. Och JAK.

Jerker gjorde gav namn åt olika begrepp, såsom sparpoängsskuld och sparpoängsöverskott, han gjorde serieberäkningar på systemets gränsvillkor (vilken utkomst medlemmarna kan få av systemet förutsatt att alla skall få samma möjligheter) och designade ett system för bokföring av sparpoäng som kom att bli grunden för hur JAK hanterar poängen idag.

– På Pers tid, före mig, bokfördes inga sparpoäng alls. Istället räknade man ut saldot först den dagen personen tog ett lån. Man hade alltså noll koll på totalerna. Jag skulle vilja påstå att det nyttigaste jag har gjort för JAK är att väcka och påskynda utvecklingen av detta.

Tron på den räntefria ekonomin har inte vacklat hos den systemkritiske teknokraten. Men han är inte nöjd med allt i JAK idag. Jerker är kritisk till att vissa frågor och utmaningar knappt alls diskuteras.

– Varför pratar vi inte om att finanskapitalismen förutsätter ökad privat skuldsättning för att inte krascha? Hur ska vi verka när kapitalismen blir alltmer ohållbar – hur ser vi på bundna eftersparmedel i en eventuell hyperinflation?

Samtidigt är han hoppfull. Han ser bredden i JAKs ideologi som dess styrka.

– Den är genomgående bland ett stort antal självständigt tänkande grupperingar, bland bönder och anarkister, vilket visar att den även har en "objektiv" giltighet. Men det räcker inte att bara prata bank. Om vi vill ha verklig förändring är det statlig räntefrihet vi ska satsa på. Vi måste vilja mer.

Madeleine Bengtsson

Ett system att räkna med

Jerker nämner behovet av styrspakar när han ser tillbaka på sin tid som ordförande och att han ofta fick förklara systemet för andra. Med sitt intresse för matematik bidrog han till flera av de ord som i dag fortfarande används i styrelsen, som sparpoängsöver- och underskott. Mycket av styrningen handlade då om en kontroll av likviditet över tid. Hur kommer medlemmarna att använda banken? Styrelsen vill alltid kunna infria medlemmarnas lånebehov då många medlemmar uppfattar detta som vårt huvudsakliga syfte, att vara ett rättvist utlåningsalternativ. För att vara förberedd på olika scenarier behöver antaganden prövas utifrån sannolikheter. När boken skrivs har Sverige sedan 2008 varit inne i en period av historiskt låga räntor, något som inte ser ut att vända de närmaste åren då ekonomierna i Europa har stannat av. Dagens situation innebär utmaningar som vida skiljer sig från dem som föreningen mötte i början av 1990-talet då folk stod i kö för att få låna av JAK.

Jerker har bidragit till dagens systemförståelse genom sina beräkningar. Samtidigt är han kritiskt till JAK och menar att vi behöver vilja mera. Jag tolkar det som att det är hans glöd som lyser igenom. Det finns en ton av frustration som ibland kan höras i föreningen: Varför sker det inte mera? Varför flyttar JAK inte fram positionerna? Samtidigt tänker jag på den utmaning som Jerker själv mötte under sin tid som ordförande, behovet av att förklara systemet för andra. Det är också otroligt viktigt att vi fortsätter att lägga tid på att sätta in flera i hur det fungerar för på så vis kan fler vara med och påverka såväl JAKs framtid som samhällets. Även om det kan kännas frustrerande att andra inte förstätt det som man själv förstätt, så är det ju först när någon förstär som hen kan börja agera utifrån nya insikter.

Per-Erik Persson

Övertygad och stolt, men inte nöjd

Hon är muslimen som noga följer koranen och vill leva så rätt som möjligt. Därför var det inget svårt val för henne att bli medlem i JAK. Nu vill Monjia Manai Sonnius att vi ska höras, synas och tycka mer.

Monjia och hennes man har tagit JAK-lån för att köpa en gammal timrad stuga på landsbygden i drömskt vackra Dalsland. I de här trakterna är bostäderna såpass billiga att det är praktiskt möjligt även för dem med låg inkomst att köpa ett hus med räntefritt lån. Varje ledig är stund är de i huset och renoverar, gör det beboeligt och bekvämt.

– Det här är vårt projekt, det som ska bli vårt hem. Lugnt, skönt och vackert. Jag är verkligen glad att vi kunde betala det utan att behöva vända oss till en konventionell bank.

Första gången hon hörde talas om JAK var 1986. Då bodde hon i Stockholm och på något sätt fick hon nys om den räntefria banken. Det var något som passade henne perfekt; efter att ha konverterat till islam fyra år tidigare ville hon följa koranen, som förbjuder ränta.

– Min uppfattning då var att JAK var en liten ideell förening i Tumba. Jag fick uppmaningen: ”ring Åke” och minns hur min medlemsavgift betalades in manuellt på det lilla kontoret. När jag sen insåg att banken var nationell med några miljoner kronor insatta, kände jag: wow!

Men i många muslimska kretsar är JAK inte uppskattad, trots räntefriheten, menar Monjia. Det beror på konflikter som uppstod i samband med turbulensen kring Toroiden och den gamla generationens medlemmar.

– Vi borde kunna värva fler muslimska medlemmar, men vi blev lite brännmärka i och att med flera av de gamla medlemmarna talade illa om oss inför muslimska församlingar efter att de blivit kickade. Männen gick till männen i moskén och försökte få det till att vi hade fel och att Toroiden och Almgren hade rätt. De spred en uppfattning bland muslimerna att JAK inte är räntefri.

Hon valdes in i styrelsen i slutet av 80-talet och blev ordförande efter Jerker Nordlund. Monjia såg fram emot att kunna vara med och påverka .

– Men jag hade ingen aning om vad jag gett mig in på. Jag hade inte förstått hur många starka viljor och speciella personer som fanns i rörelsen. Det blev inte riktigt som jag tänkt mig, men väldigt lärorikt, säger Monjia och nickar.

Hennes år i styrelsen, både som ordförande och ledamot, kom att handla om bank, bank och åter bank. Under den här tiden transformerades föreningen till en medlemsbank och tvingades att anpassa sig efter snårig lagstiftning. Rädslan för att göra fel och äventyra medlemmarnas pengar var överhängande.

– Det var en ständig skräck, en ängslan inför Finansinspektionens onda öga. En förstäelig sådan, hade vi gjort något fel hade ju allt varit kört. Men samtidigt var den förlamande och stannade upp så mycket.

De tvingades läsa in sig på alla lagar, se över bankregler och kapital – allt skulle gås igenom.

– På den tiden var det extrastämmor titt som tätt för att kunna godkänna de nödvändiga förändringarna, berättar Monjia.

Ideologin fick stå till sidan för tekniken och systemet, till Monjias förtret. För just själva folkrörelsen och idéerna, är det som hon brinner för. Hennes roll i banken just nu är att vara ansvarig utgivare för medlemstidningen Grus & Guld. Hon är stolt över tidningen och över de positiva alternativ den visar på.

– Det är bra att vi nu finns på nätet. Vi har ett fantastiskt organ som fler måste kunna ta del av. Men vi skulle kunna höja den än mer, pusha för mer förändring.

Något som intresserat Monjia genom åren är arbetet med att öka demokratin inom medlemsbanken. Hon har följt debatten och vägt alternativen mot varandra. Men frågan är: hur ska demokrati egentligen mätas?

– Är vi antidemokratiska bara för att få medlemmar kommer på stämman? Alla vill faktiskt inte, eller har inte tid, att vara med och fatta beslut. Vilka är det som har det egentligen?

Aktivister?

Nuvarande styrelsens förslag om att införa direktdemokrati genom att beslut kan tas via nätet, ser hon som en sympatisk tanke, men inte särskilt konstruktivt i praktiken.

– Jag föredrar ombudssystemet. Många kritiserar det, för att vara socialdemokratiskt. Jag tycker det är fint att det handlar om förtroende, att som ombud ha förtroende från ett antal medlemmar att göra det bästa för dem.

Hon menar att ett sådant system skulle kunna ge lokalavdelningarna en tydligare funktion. Att medlemmarna i en lokalavdelning kan träffas, lära känna och bygga förtroende för varann. Förtroende som sedan kan göra att fler röster hörs på stämmorna.

– Då tror jag också fler skulle känna sig delaktiga och vi skulle kunna få mer folkrörelse. Det är ju ändå det som är det viktigaste, tycker Monjia.

Hon är frustrerad över att nuvarande ekonomiska systems baksidor syns allt oftare, medan JAK och det räntefria alternativet syns sällan. När ekonomin krisar, bubblor spricker, människor går arbetslösa och klimatet hotar förgöra oss, borde JAK vara en självklar röst i debatten, menar Monjia.

– Vi behöver synas så mycket mer. Vi har lyckats att vara ett praktiskt exempel, ett alternativ. Gott så. Men det räcker inte.

Arbetet med att bli helbank är viktigt för att bli tydligare, men det får inte sluka all energi, menar Monjia. Det ideologiska samtalet och budskapet får inte tystna.

– Vi behöver tänja på gränserna, inte anpassa oss efter dem. Vi behöver fler idealister, fler retoriker – och fler knasbollar.

Monjia tror på den unga generationen, eftersom de enligt henne kommer in i rörelsen med mer radikalitet. Själv ser hon sig inte riktigt som en speciell eller idealistisk medlem, även om hon ibland tvekar.

– Ser man vårt hus är det lätt att tro att vi är knasbollar, säger hon skrattar. Men egentligen är det ju de som gillar ränta och tror på nuvarande system som är knasiga.

Madeleine Bengtsson

Hur ska vi mäta demokrati?

Monjia ställer en intressant fråga: Hur ska vi avgöra om demokratin i JAK är bra eller ej? Frågan har varit aktuell i omgångar. Den har delat föreningen i två läger som haft svårt att närma sig varandra. Den representativa demokratin har kritiserats för att placera individen långt ifrån beslutandeprocessen. Förtroendet som ombuden ges att representera andra kan missbrukas utan att det är så enkelt att upptäcka, eftersom de som blir representerade inte kan vara med och se hur deras ombud agerar. Samtidigt öppnar direktdemokratin upp för att enskilda kan tillägna sig oproportionerligt stort inflytande på stämman. Till exempel har personalen på JAK ibland anklagats för att få ett alltför stort inflytande på medlemmarnas bekostnad, just eftersom de kan ses som en homogen grupp som sluter upp på stämman.

Sedan ett par år tillbaka jobbar styrelsen med vad som kallas ett syntesförslag, en möjlighet för den enskilde medlemmen att välja om den själv ska delta eller låta sig representeras av ett ombud. Tanken är att via en nätbaserad plattform kunna erbjuda deltagande på distans, vilket också ska kunna möjliggöra att medlemmen, om den valt att representeras, ska kunna kontrollera om ombudet röstar som medlemmen tänkt sig. Det har gjorts paralleller till hur danska JAKs grundare, Kristiansen, tänkte sig ett bra beslutssystem. Hur vi människor ska fatta beslut i stora organisationer är dock ingen ny fråga. I grunden handlar det, som jag ser det, om hur vi får förtroende för varandra och hur detta förtroende förvaltas. Monjia menar att det representativa systemet bygger på förtroende som ges till ombuden. Förtroendet kan ges på olika sätt: förtroende att rösta enligt vad man tillsammans redan innan kommit överens om eller förtroende att rösta efter eget huvud. Det kan vara ett bra sätt att tillsammans gå igenom frågorna innan och på så vis utrusta ombuden med argument och mandat, men om förslag behöver jämkas eller nya bättre förslag lyfts på mötet, så blir det svårt för ombuden att agera med mindre än att man åker hem och förnyar mandatet. Ofta sker ju stämmor på bestämda dagar, vilket gör det nödvändigt att agera på plats.

Monjia är inne på att förtroende uppstår när vi träffas och att därför lokalavdelningarna i JAK skulle få en tydligare funktion. Aktiviteter i lokalavdelningarna kan leda till att känslan av delaktighet ökar genom att man på lokalplanet kan ta del av de frågor som berör hela organisationen. Om det inte finns lokala mötesplatser så blir det svårare att träffa andra som delar samma engagemang och därmed svårare att göra sin röst hörd. Försvarare av direktdemokratin menar att denna möjlighet knappast saknas i dag – att vi inte behöver formalisera lokalavdelningarnas inflytande genom att knyta ombudsvälen till lokalavdelningarna. Medlemmarna kan redan i dag, inom ramen för de lokala mötesplatserna tillsammans diskutera aktuella frågor och på så vis engagera sig i föreningens utveckling.

För att anpassa beslutsprocessen till det faktum att vi behöver tid för att sätta oss in i frågor och att det kan dyka upp nya bra ändringsförslag på vägen, så har styrelsen fått medlemmarnas mandat att jobba vidare med en modell där stämman sker på nätet och är utdragen i tid. På så vis behöver inte medlemmarna resa till en utvald plats på en utvald tid utan besluten kan fattas oberoende av datum och plats.

Förhoppningen med det nya systemet är att fler medlemmarna ska delta i de demokratiska processerna och besluten därmed bli bättre förankrade. Det är i skrivande stund ännu oklart när systemet kan testas i större skala. Personligen ser jag fram emot att se hur vi kommer att

hantera vissa utmaningar som systemet medför; som osäkerheten kring när ett beslut tas, om det tas i flera omgångar med ombud vars mandat kan förändras mellan omröstningarna? Vem som får inflytande över dagordningen? Och hur beslutspropositionerna ska formuleras och av vem?

Per-Erik Persson

Suttit still medan det stormat

**Han var den första JAK anställde och han har blivit kvar sen dess.
Personalhandläggaren Per Lindqvist har upplevt mycket på sin arbetsplats.
– Jag är tacksam över att ha fått jobba här, säger han.**

JAK-bankens första kontor låg i Stockholm. Här gjordes de första utlåningarna, här hölls årsmöten och fördes medlemsregister. När verksamheten växte behövdes större lokaler och en del arbetsuppgifter måste utföras av andra än de ideella krafterna. En gammal JAK-medlem, Arnold Therner, bodde i Skövde och drev redovisningsbyrån Remark tillsammans med sin fru Birgitta. Deras firma fick i uppdrag att sköta bankens allt mer krävande bokföring. Per Lindqvist, som tidigare jobbat på landstinget och Volvo, var kamrat med Arnold Terner och anställdes 1986 på timmar för att utföra uppdraget.

– Jag hade tidigare hört talas om jordbrukskassor och trodde det var något liknande, berättar han.

Arbetet som i början tog några timmar i veckan krävde allt mer tid. Banken växte ytterligare och man köpte den gamla officersvillan på Vasagatan i Skövde som än idag utgör huvudkontor. Per flyttade med till nya kontoret och snart flyttades alltfler funktioner ner till Västergötland.

Det var trevligt och familjär stämning där i huset, minns Per. Ideella blandades med anställda, man åt vegetariska storkok som lunch tillsammans.

– Det var egentligen den roligaste tiden, rent arbetsmässigt. Mycket knasigheter hände i huset. Men det var också den jobbigaste tiden, det var en smärtsam process med all turer kring Toroiden, berättar Per.

Han fick tillsammans med de andra anställda genomlida konflikterna mellan bankens olika delar. Skulle de få ha kvar jobbet? Eller skulle banken gå i konkurs? På kort tid avverkades sex olika vd:ar. Den här perioden var tuff och Per funderade flera gånger på att byta jobb. Men så här i efterhand är han glad att han blev kvar.

– Arbetsmiljön var minst sagt dålig då, ur en psykosocial synvinkel. Jag ser det idag som att organisationen behövde förpuppas, att allt jobbigt var som födslovärkar. Vi behövde det där för att gå vidare. Vi gick starkare ur konflikterna, säger Per.

I att med marginalräntan steg med 500% under 90-talskrisen fördubblades snabbt medlemsantalet, liksom personalstyrkan. Allt hände på samma gång. Personalfrågorna var i det här läget utspridda på olika händer och man insåg att det inte var hållbart. Per fick rollen som personalhandläggare. I det ingår att sköta arbetsrättsliga frågor, hålla koll på arbetsmiljön och löneadministrera. Han sköter kontakten med företagshälsovården och försöker förbättra den psykosociala miljön.

– Det är roligt och känns meningsfullt. Jag har stor frihet – under ansvar – i hur jag utför mina arbetsuppgifter.

En viktig fråga som Per har jobbat med har varit lönefrågan. Lika lön för alla eller lönespridning? Frågan var och är en het och ideologisk potatis bland medlemmarna.

– Vad är en rättvis lön egentligen? Det går inte att säga, säger Per.

För att komma fram till ett svar intervjuade han alla anställda. De diskuterade bland annat ålder, utbildning, tidigare erfarenheter. Slutsatsen blev lönespridning, utifrån det starkaste argumentet: rekryteringen.

– Det är svårt att rekrytera den kompetens vi eftersöker om det inte finns möjlighet att anpassa lönen där efter. Jag förstår att det sticker i ögonen på vissa, men av en arbetsgivare krävs viss pragmatism.

Under de snart 30 åren som Per varit anställd av JAK-banken har han märkt tydligt att det är en medlemsbank han jobbar för. Prioriteringarna är annorlunda, liksom fokuset, jämfört med att jobba för ett vinstdrivande företag.

– Det handlar om att verkställa medlemmarnas önskemål, inte att tjäna storkovan. Det är viktigt att verka i den andan och det upplever jag att vi gör, säger Per.

Han minns särskilt kontrasten att jobba på JAK under yuppieeran.

– Hos oss rädde en pionjäranda; att detta var något nytt och friskt. Den nyss frisläppta finanssektorn, började bli ett samhällsligt självändamål, kan vi nu se i backspegeln. JAK var raka motsatsen och det är till och med ännu tydligare idag. Särskilt roligt är det att JAK till skillnad mot många andra medlemsorganisationer lyckats upprätthålla och utveckla en stark medlemsdemokrati i praktiken.

Idag jobbar Per deltid på kontoret. Han har annat han vill hinna med: sköta huset i Mullsjö, engagera sig i andra frågor och framförallt – ha så mycket fri tid som möjligt.

– På det och många andra sätt har JAK varit en bra arbetsplats – det har funnits stor förståelse för mitt ställningstagande, säger Per.

Madeleine Bengtsson

En räddare i nöden

När JAK har haft kniven vid strupen, stått på randen till konkurs eller varit utan giltigt banktillstånd har han ryckt in och styrt upp. För detta vd:n Oscar Kjellberg har varit värdefull för banken vid mer än ett tillfälle.

– Vi var ett flygplan som var på väg att krascha, men vi lyckades vända strax innan marken, säger han.

Oscar pluggade ekonomi vid SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, i Ulltuna i början av 90-talet. Där i korridorerna talades det ibland om Per Almgren, den tekniske fysikern som skulle ha kommit på ett räntefritt banksystem.

– Jag tänkte att det lät som en märklig filur, men samtidigt blev jag intresserad, berättar Oscar.

1992 var han arbetslös och tänkte att det nu var dags att ta tag i sitt nyfunna intresse. Den redan då gamla JAK-veteranen Eva Stenius höll ett möte den våren om JAK på Stadsbiblioteket i Uppsala.

– Hon pratade om precis det som jag själv funderade på, om den ekonomiska krisen i Sverige, om avregleringen av kreditmarknaden som släppt lös krafter få hade förutsett. Jag började sätta mig in i banken och rörelsen och jag förstod att det samtidigt var kris i JAK.

En plats i fördelningsnämnden var tom och Eva nominerade honom. I nämnden blev Oscar insatt på riktigt och introducerad för den schism som rådde mellan föreningsstyrelsen och Toroiden. Han kom in i oktober och efter det skedde en snabb upptrappning av konflikten. Toroiden med Per Almgren i spetsen ville låna ut mer och mer pengar, pengar som kommit in efter en kvällstidningsartikel om banken.

– Jag förstod att vi behövde veta mer, så jag och medlemsrevisorn Ralf Sass åkte ner till Skövde för att prata med Toroiden och med personalen. Per förklarade hela situationen som att styrelsen inte begrep saker som han förstod. Vi köpte inte förklaringen och ville undersöka mer, men vi blev inte insläppta på banken!

Istället fick Oscar och Ralf ta in på ett hotell i närheten. Per anlidade ett vaktbolag som stoppade dem rent fysiskt från att komma in på banken, men Oscar och Ralf förde samtal med personalen, antingen genom fönster eller utanför kontoret.

– Personalen var väldigt orolig. Det stod klart att styrelsens plan var att ta över Toroidens uppdrag och eftersom personalen var anställda av Toroiden var oron befogad. Vi fick lösa det genom att styrelsen helt enkelt anställde personalen istället.

Bland personalen fanns också en rädsla för hur det skulle gå med verksamheten. De vill rädda så mycket som möjligt från Toroiden. Strategin gick ut på att föra ut hårddisken med bokföringen och medlemsregister via ett av bankkontorets fönster där Oscar och Ralf stod och tog emot dem.

– Vi fick hjälp av en datakille kring nyårshelgen när kontoret var tomt, säger Oscar och skrattar åt minnet.

Men fortfarande hade Toroiden kontrollen över lokalerna och datorerna. Hur skulle de ta sig in? En sen kväll när vaktbolaget inte syntes till gjorde Oscar och Ralf ett försök. De slog in

den gamla portkoden. Den hade förstås bytts ut. I ren frustration slog Oscar in koden två gånger på raken och då gick låset upp.

– De måste ha förskjutit nummersekvensen och när jag slog den två gånger blev det rätt ändå. Vilken tur vi hade!

De ringde en länssmed och sen bodde de i två veckor på banken över jul när huset ändå stod tomt. Eftersom det behövde läggas mycket tid på att utreda alla oegentligheter anställdes Oscar som bankens vd av styrelsen. Oscar fick gå igenom vad som hänt, vilka lån som gjorts och vilka säkerheter som egentligen fanns.

– Till slut kom vi fram till en privat förlikning med Toroiden, vi slapp rättegång. Vi fick överta Toroidens uppdrag och de fick överta en av fordringarna på en låntagare som lånat pengar till tulpanimport, säger Oscar.

Svårigheterna var inte slut där. Den stora utlåningen hade lett till likviditetsproblem och man började se en annalkande bankkrasch. Men Oscar och personalen höll huvudet kallt. Man utformade en plan som skulle rulla igång dagen före en eventuell krasch: alla pengar skulle frysas, media skulle kontaktas och det skulle hållas en presskonferens om att banken infört moratorium.

– Vi var ett flygplan som störtade mot marken i en rasande fart. Medlemsrevisorn blev förbannad och tyckte det var oansvarigt, att vi borde gå ut tidigare och varna för en kommande krasch. Då hade vi kanske skrämt bort massor med medlemmar. Pest eller kolera. Men återigen hade vi tur och likviditeten stärktes; planet planade ut sin kraschbana.

Knappt hann man andas ut innan det var dags för nästa utmaning. I och med medlemskapet i EU fick Sverige nya lagar att följa. Finansbolagslagen försvann och plötsligt var JAK inte längre lagliga. Vad skulle man göra nu? Finansinspektionen krävde att JAK skulle bli en konventionell bank alternativt sluta upp med lånandet och sparandet.

– En hovrättsdomare i Jönköping utredde det hela och kom fram till medlemsbankslagen. Den skulle kunna gälla för vår verksamhet. Men då gällde det ju först att få tillstånd.

Något som skulle visa sig inte kunna göras i en handvändning. Tillsammans med Erik Trolle Schultz, som var vd för en islamisk bank i Köpenhamn och en advokat, arbetade Oscar med det krävande uppdraget att formulera en ansökan. En tjock bibba, i vilken bankens öde låg.

– Efter hela två års arbete fick vi tillståndet i december 1997 och blev en medlemsbank 1998. Jag skulle nog säga att det är mitt viktigaste bidrag till rörelsen.

Efter flera år som vd i banken blev Oscar istället ansvarig för utvecklings- och strategifrågor inom banken. På den posten jobbade han med att ta fram nya idéer och förslag. Han studerade bland annat islamic banking och kapitalandelslån.

– Jag ansåg, och anser, att JAK behöver ett andra ben att stå på. Vi kan drabbas av ekonomiska kriser igen och måste bli mindre sårbara. Jag skissade på ett pensionssparsystem som skulle kunna användas till att göra det möjligt för medlemmarna att finansiera sin omställning till ett samhälle med mindre olja och annat klimat.

Förslaget fick gehör hos en hel del medlemmar, men inte hos styrelsen eller personalen. Det tycker Oscar var synd, men samtidigt blev han inte så förvånad.

– Det är för lite strategi och för lite ideologi i JAK idag. JAK ingår i en historisk tradition som är starkt kritisk mot finansmarknadens sätt att fungera. Det får vi inte glömma. Vi kan och borde göra mycket mer.

Madeleine Bengtsson

Hållbar finansiering

Onekligen var perioden i början av 1990-talet den mest dramatiska i föreningens historia. Oscars beskrivning är scener som i dag är mycket svåra att tänka sig för den som besökt kontoret i Skövde. För att bland annat undvika liknande situationer finns i dag begränsningar för hur stora krediter banken kan bevilja till enskilda låntagare. När det kommer till så stora summor som över 5 miljoner kronor, så handlar det alltid om affärsverksamheter av något slag eftersom eftersparandet blir så stort och JAKs amorteringstid är relativt kort.

Bo- och pensionsspar var ett förslag som engagerade många medlemmar. Jag tror det berodde på det utbredda missnöjet med pensionsuppgörelsen i riksdagen som i ett slag placerade Sveriges pensioner på finansmarknaden, långt ifrån de värderingar som JAKs medlemmar vill leva efter. Många sökte då efter hållbara alternativ till var man kunde placera sina pengar, utan att hitta någon aktör som kunde erbjuda en tillfredsställande lösning. Kunde JAK bli en utväg?

Samtidigt sökte entreprenörer på landsbygden efter finansieringsvilligt kapital då affärsbankerna främst satsade på storstadsregionerna. I takt med avvecklingen av de lokala sparbankerna och den tidigare Föreningsbanken har landsbygden kommit att sakna en bank som tror på lokala entreprenörer. JAKs upplägg med lika stort eftersparande som länets summa innebär att man binder mycket kapital vilket kan verka hämmande, inte minst i en uppstartssituation. JAKs lösning med stödsparende har tyvärr inte fått så stort genomslag. Kritikerna menar att den är svår att förklara, att det är enklare att få människor att riskera kapital än att sätta av sparande som ska gynna någon annan. Försvarare av stödsparende menar att problemet handlar om att bygga förtroende. Människor som får förtroende för en verksamhet är beredda att ge stöd genom sparande om lösningen bara förklaras korrekt. Beräkningar visar att landsbygdens sparade medel skulle kunna bidra med stora stödsparsfinansierade lån om de sparade medlen styrs över från traditionella sparformer där låg eller ingen ränta ges, till räntefritt sparande till förmån för lokala företag.

Stödsparende har en annan nackdel och det är att projektet självt måste stå för säkerheten. Säkerheter för affärsverksamheter är svårberäknade och här har JAK kanske en av sina "svagheter" – eller medvetna begränsningar – då vi inte vill riskera våra medlemmars pengar utan ha så trygga säkerheter som möjligt. Historien har ju också visat oss hur vanskligt det är med säkerheter som vi inte kan lösa in – som pantsättning utomlands.

JAK var inte ensamt om att leta efter lösningar på landsbygdens finansieringsbehov. Runt om i landet poppade exempel upp där riskkapital samlades in och fördelades. En del bedrev aktiebolag och andra jobbade med andra former av andelar. Inom JAK kom frågan till stor del att handla om ersättningen för den risk som medlemmarna onekligen skulle utsätta sina pengar för, när det gällde att stötta investeringar som inte hade säkerhet. Vore det inte detsamma som att införa ränta i JAK, att tillåta att verksamheterna betalade tillbaka något för det kapital som kom dem tillgodo? Även om det rörde sig om råvaror och produkter i stället för kapital? De kritiska rösterna menade att medlemmarna genom förslaget skulle vara passiva ägare och ersättningen som de önskade, även om den skulle kunna sägas enbart täcka inflationen (vilket var ett vanligt argument då man önskade behålla värdet på sina pensionspengar), skulle vara detsamma som ränta. På dessa grunder fann man inte att

förslaget var förenligt med JAK och att JAK därför inte heller skulle verka för att starta en sådan aktör eftersom det kunde uppstå förvirring kring vad JAK egentligen står för.

Per-Erik Persson

Kritisk mot gubbvälde och kompiskorruption

Monika Fredriksson har suttit i flera av JAK:s styrelser genom åren och sett hur patriarkatet går igen även i vår rörelse. Trots det har hon inte gett upp utan fortsätter engagera sig för räntefri ekonomi.

– Vi ska vara det demokratiska alternativet när dagens ekonomiska system kraschar helt, säger hon.

Hon har alltid varit kritisk mot kapitalismen. När hon jobbade på revisionsbyrå i Mora på 80-talet såg Monika Fredriksson de negativa konsekvenserna av nuvarande ekonomiska system: folks deklarationer fick henne att förfasas.

– Jag såg hur folk skuldsatte sig för konsumtion, lån till resor och till möblemang. Det är ju inte hållbart, varken för dem själva, samhället eller miljön, säger hon.

Från vännen Kåre Olsson fick hon höra talas om den räntefria JAK-banken och blev i början på 1990-talet medlem nummer 2408.

– Det där lätt ju rättvist och sunt, tänkte jag. Ett reellt alternativ som faktiskt också verkade funka.

På hennes första stämma valdes hon in i fördelningsnämnden och det blev möten en gång i månaden i Hälsans hus på Söder i Stockholm. Här träffade hon intressanta människor och blev mer insatt. Men Monika Fredrikssons bild av JAK som rörelse skulle komma att förändras en del. Hon minns hur Hans Gefvert, bankchef, föredrog för styrelsen vad som just då, i början av 90-talet, hände med Toroiden och övriga föreningen.

– Men gud, vad är detta för rörelse, tänkte jag. Detta var ju värsta kompiskorruptionen, helt oacceptabelt, säger Monika Fredriksson med eftertryck.

Kommande stämma försökte få bort det gamla gardet med Per Almgren och Åke Mobergt i spetsen. Men de två hade i sin tur kallat in massor med folk, chartrat en buss och kört till Piteå där stämman anordnades. Som vän till Kåre Olsson fick Monika Fredriksson i uppdrag av Hans Gefvert att tala allvar med honom, så att Kåre Olsson kunde bli ordförande igen. Det behövdes en samlande kraft i den något splittrade rörelsen.

– Jag som kom från vischan tyckte ju ändå att allt var lite spännande. Det är en sak som är säker inom JAK, på stämmorna kunde vad som helst hända, säger hon och skrattar.

Vänskapen med Kåre ledde till fler saker än JAK-engagemanget. 1996 började hon jobba på kursen i ekologisk odling och resursbevarande försörjning i Skattungbyn i Orsa kommun, på vilken Kåre var handledare. Där fick, och får, deltagarna lära sig om hur de leva mindre självförsörjande och inte lämna alltför stort ekologiskt fotavtryck efter sig. Som lärare levde Monika Fredriksson enligt en särskild princip, som finns kvar än idag på kursen.

– Det ska inte gå en enda elev som inte hört talas om JAK. Ekonomin är en så viktig del i vårt sätt att leva.

Även i andra sammanhang har Monika Fredriksson varit mån om att nå ut med JAK:s budskap. Hon har föreläst för både nyblivna medlemmar och inbitna motståndare.

– Jag och Kåre blev inbjuden till Rotary här i Mora en gång och fick föreläsa om vårt räntefria system för bankcheferna från Handelsbanken och Nordea. De verkade inte roade direkt. Jag hoppas att de fick sig en tankeställare.

Som aktiv medlem boende i Mora och i Dalarna, där andelen JAK-medlemmar bland befolkningen är hög, var det självklart att hon var glad över uppstartandet av lokalkontoret i Orsa i början av 2000-talet. Ett klokt initiativ, tycker Monika Fredriksson.

– Det är bra att vi visar att det går att finnas och växa även i glesbygden, att allt inte handlar om Stockholm.

Monika Fredriksson lyfter fram att medlemsbanken, både på nationell och lokal, nivå bygger på demokratiska principer och att det faktiskt går att påverka dess riktning och innehåll.

Även om det inte alltid känns så.

– Man är ju en del i det hårda kapitalistiska systemet och van vid snabba ryck, att allt ska ske nu. Då kan en irriteras på segheten i JAK, att det ibland känns lite instängt, erkänner hon.

Trots stadgar och principer upprätthålls inte alltid demokratin i JAK. Ojämställdheten, som gynnar gruppen män framför gruppen kvinnor i de flesta sammanhang i världen, är en maktstruktur som påverkar även medlemsbankens beslutandeorgan. Så också lokalstyrelsen i Orsa under åren Monika Fredriksson var ledamot. Hon skrädder inte orden när hon talar om den tiden.

– Det var ett rent gubbvälde. Männen i styrelsen visste bäst och allt var tvunget att gå igenom dem. Det är farligt när eldsjälar identifierar sig för mycket med rörelsen och gör sig omöjliga att ersätta.

Hon känner igen beteendet från många andra rörelser, och från många män inom JAK.

– Även Kåre som ordförande blev ju en liten guru. Där det finns idealitet, verkar det uppstå chefsideologer. Oftast manliga sådana. Det är en viktig del av ledarskapet att kunna lyssna och stiga åt sidan. Våra medlemmar har blivit bättre på det, säger Monika.

Monika Fredriksson har inte längre något förtroendeuppdrag i JAK, men hon åker gärna på JAK-skolor och seminarium som banken anordnar. Det är med stor glädje hon ser hur många unga ansluter sig till rörelsen.

– På ett sätt står vi och stampar, medlemsantalet ökar inte den takten jag skulle vilja. Det är kanske inte så konstigt när räntan är så låg. Men att då se att andelen unga medlemmar ökar, det ger verkligen hopp, säger hon.

Hon är övertygad om att kapitalismen är på väg åt skogen och att JAK framöver kommer att spela en allt viktigare roll. Då gäller det att vara vassa, menar Monika Fredriksson. Och prata om mer än bara medlemsbanken, till exempel större idéer som ett nytt penningssystem.

– Vi är väldigt viktiga som opinionsbildare och folkbildare i samhället. Folkbildningsbiten är något vi måste slå vakt om och utveckla. Vill vi bli större? Ja. Men vi borde också bli klokare.

Madeleine Bengtsson

Makthierarkier att vara medveten om

Varför skulle det inte finnas patriarkala mönster även i JAK? Självklart gör det det. JAKs medlemmar skiljer sig inte från samhället i övrigt, vi präglas av samma kultur. Därför är det viktigt att även vi i JAK rannsakar oss, inte minst som vi strävar efter en rättvis ekonomi, och då tror jag inte vi menar en rättvis ekonomi som favoriserar män framför kvinnor. Det är också viktigt att påminna sig om att det i 99 procent av fallen handlar om omedvetna handlingar som lyfter fram män framför kvinnor och att det även är kvinnor som lyfter fram män på kvinnors bekostnad. Utmaningen består i att, liksom med ekonomin i övrigt, kritiskt granska den egna rörelsen, den egna övertygelsen för att se om den kan göras bättre, mer inkluderande, mer öppen för jag tror inte att någon vill stänga ute någon annan.

Monika identifierar också den tidspress som vill locka oss till snabba beslut. Just den inbillade tidspressen ser jag som ett stort hot mot tanken om jämlikhet och rättvisa. Den som är stressad vill nog inte stanna upp och fundera på om den springer i rätt riktning eller kanske springer ifrån de andra. Den som någon gång varit stressad kan nog också lätt föreställa sig känslan av att vara tvungen att skynda på och den ökande frustrationen när andra ifrågasätter eller vill fördröja.

När mer än 30 000 medlemmar ska hänga med i svängarna så behöver det ta tid, och det kräver såväl tålamod som förståelse. "Det är inte målet som är det viktiga, det är vägen dit." Dessa klassiska ord stämmer så väl in på JAK. Det finns de som gärna springer före. Dessa lyfts ofta fram som pionjärer, som ledare. Med stödet bakifrån orkar de springa längst fram där osäkerheten är som störst, där motvinden blåser som värst och ett felsteg kommer att iaktas av många.

Samtidigt finns det en risk att man blir fartblind och drar ifrån, får en lucka till de andra som inte klarar av att hänga med – folkrörelsen blir då uttänjd och det bildas spänningar. Hur långt kommer då folkrörelsen? Är det den som är längst fram som avgör hur långt man kommit eller den som är längst bak? Har vi lyckats med något om några går i mål före de andra? Eller handlar det om att tillsammans skapa något nytt genom den resa som vi gemensamt befinner oss på? I så fall kan vi inte ha för stora avstånd mellan oss för då hör vi inte varandra. Vi kan inte heller ha små klickar av medlemmar som springer före och rapporterar till de andra vad som är bäst väg för då riskerar vi att återskapa mönstret från dagens ekonomi där vissas röster räknas mer än andras. Målet är väl att allas röster ska räknas lika? Att allas behov ska vägas lika? Om inte, vad menar vi då med rättvisa?

Monika vill också lyfta blicken och titta på frågor bortom Medlemsbanken. Hur vore ett nytt penningssystem? JAK kan ju inte ensamt lösa alla problem eller kompensera för de problem som nuvarande penningssystem skapar. Jag brukar likna JAK vid en liten prick i ett stort system. Det stora systemet skapar i dag utanförskap, ojämlikhet och till exempel orättvisa löneskillnader mellan män och kvinnor. Ska JAK då kompensera ojämlikheten genom att ha lägre månadskostnad för kvinnor som har lägre lön än männen på samma arbetsplats? Nej, en del av problemen måste lösas på andra nivåer. Det kan förvisso vara en del av JAKs uppgift, att peka på behovet av lösningar på flera nivåer. Samtidigt som några medlemmar alltså är beredda att diskutera ett nytt penningssystem, så tillkommer hela tiden nya medlemmar som har behov av att komma till insikt om frågor som äldre medlemmar kanske redan nått klarsyn inom, som till exempel Medlemsbanken. Det leder till inre konflikter om

vad de interna utbildningarna ska ha för fokus. Vilkas behov ska i första tillgodoses? Riskerar vi inte att skapa en grupp "elitlöpare" som uppmuntras till att springa längre än andra? För att saktligheten skulle upprätthållas och man inte skulle hemfalla till att premiera vissa på bekostnad av andra, så beslutade stämman 2013 i enlighet med en motion om normkritik att JAK ska sprida kunskap och utbilda i normkritisk maktanalys. Nedan ett utdrag ur motionen:

Det är problematiskt att JAK, som uttalat ska arbeta för "rättvisa", går helt miste om att problematisera informella makthierarkier inom organisationen. Med detta inte menat att alla maktasymmetrier nödvändigtvis är av ondo, men utan maktanalys riskerar vi att gå miste om att uppmärksamma maktmissbruk. Det står i reglementet att "människor ska mötas som fria, jämlika och jämställda individer" och att "en rättvis ekonomi förutsätter en demokrati där allas åsikter och meningar kan göra sig gällande med samma tyngd." För att dessa meningar ska omsättas i praktiken är det nödvändigt med en normkritisk maktanalys.

Makthierarkier analyseras bäst utifrån ett intersektionellt perspektiv, alltså en flerdimensionell maktanalys, eftersom makthierarkier baseras på flera olika grunder, t.ex. könstillhörighet, etnicitet eller klass och på de privilegier och olika kapitalformer som vi alla har i relation till rådande normer. Till exempel kan normtillhörighet lätt förväxlas med kompetens. Normkritik är därför nödvändigt för att synliggöra sambandet mellan normer och maktmissbruk. Maktmissbruk och snedfördelning av resurser sker sällan utifrån uttalade och onda avsikter, utan legitimeras oftast av outtalade normer. En sådan norm är den om ränta som något självklart och neutralt. Vi har också sociala normer, såsom funktionalitetsnormer, mansnormer, vithetsnormer och heteronormer. Även om ränta skapas som något neutralt är den, som vi vet, allt annat än neutral i sina konsekvenser. Detsamma gäller de nämnda sociala normerna.

Eftersom räntesystemet uppfattas av de flesta som neutralt och självklart, kan det inte ses som ett medel för avsiktligt förtryck. Den majoritet som bidrar till upprätthållandet av räntesystemet kan således inte antas hysa något aktivt klassförakt. På samma sätt kan vi säga att ett aktivt hat mot naturen inte är ett krav för att t ex låta bli att källsortera. Och vi som upprätthåller vitnormativa maktstrukturer är sällan uttalat rasistiska.

Normkritisk maktanalys är högst väsentligt inom JAK, i vår strävan mot en rättvis ekonomi, jämlikhet och fördelning av resurser efter behov. Vi behöver jobba internt, för att som bank och organisation bli den förändring vi vill se.

Sedan tidigare har JAK inom ramen för sin folkbildning erbjudit föreläsningar om härskarteknik och non-violent communication. Jag fastnar särskilt för den sista meningen ovan, att bli den förändring vi vill se. Kanske är det så att framtiden avgörs i de stunder då vi möts, alla med olika bagage av erfarenheter. Klarar vi av att tillsammans komma överens om prioriteringarna, eller splittras vi i olika grupper som gör egna erfarenheter utan att dela med oss av våra tillkortakommanden till andra? För till korta har vi hittills kommit på det stora hela, men inte utan att ha gjort några viktiga upptäckter, som att det går att starta ett lokalkontor i Orsa och att det går att finnas utanför storstadsregionerna. Eller som Ann-Marie Svensson uttrycker det, ingen kan kritisera oss för att bara snacka, banken finns och fungerar, den stödjer var dag människor på ett sätt som få trodde var möjligt.

Eftersom denna skrift inte kan göra anspråk på att ge en hundra procentigt korrekt bild av skeendena i föreningen så är det vanskligt att namnge personer i samma andetag som kritik förs fram. Vad är egentligen ett gubbvälde? Det stämmer att det i Orsastyrelsen blev en majoritet av män innan styrelsen avvecklades. Det stämmer också att det fanns många män på ledande positioner fram till JAKs ombildning och särskilt under perioden innan Kåre valdes till ordförande för en riksstyrelse som i övrigt kom att bestå av enbart kvinnor. Det är lätt att förminska kvinnornas inflytande i JAK. Det är inte ambitionen för denna skrift, snarare är det min förhoppning att vi kommer till insikt om att vi behöver vara uppmärksamma och öppna för att vi ibland agerar icke-kritiskt och därmed omedvetet vilket kan få till följd att vi missar våra mål. JAK ska upplevas som en förening som är öppen för alla som delar vår värdegrund. Personligen upplever jag att JAK är öppen och lever enligt sina principer. Allt nytt omfamnas inte direkt utan möts av nyfiken skepsis. Genom motioner på årsstämman har alla medlemmar en möjlighet att öka föreningens medvetenhet och därmed också vägval, vilket till exempel skett genom den ovan nämnda motionen om normkritisk maktanalys.

Per-Erik Persson

Vill utveckla demokratin och sluta prata ränta

Han är ideologen och praktikern som vikt sitt liv åt att förändra världen, på så väl lokalt som nationellt plan. Är det inte i grönsakslandet i Skattungbyn eller som författare så är det på stämmor i JAK. Men Kåre Olsson vill inte bara förändra världen – han vill också förändra JAK.

Är Orsa den kommun med störst andel JAK-medlemmar för att före detta ordföranden Kåre bor där? För att ett lokalkontor är stationerat i tätorten? Eller finns det andra förklaringar till det stora intresset för banken i Dalarna? Kåre själv har en teori.

– Här i Dalarna har det aldrig funnits en feodal struktur som i södra Sverige eller kolonisering som i Norrland. Här har det varit självförvaltning och självförsörjning som gällt i århundraden.

Han gör en kort redogörelse för Sveriges ekonomiska historia. Hur gruvdriften i Dalarna måste göras kollektivt vilket ledde till samverkan och en lokal förvaltning. Hur hälften av all skog i landskapet ägs av privatpersoner, till skillnad från Norrland där staten eller bolagen äger det mesta. I Dalarna kan inte en by avfolkas eller raderas så lätt genom statens eller storföretagens agerande.

– Förutsättningarna är helt annorlunda, det gör att folk här agerar annorlunda. En rörelse som JAK, som bygger på samarbete och frigörelse, är inget nytt eller konstigt i de här trakterna, berättar Kåre.

Men visst har han betytt mycket för bygden. Som föreståndare i många år för kursen i ekologisk odling och resursbevarande i Skattungbyn i Orsa och ordförande i JAK har han blivit lite av en lokalkändis. Han vill dock inte se sig som någon eldsjäl.

– Eldsjälar är farliga – det stjälar elden. Ingen gillar utbrändhet, så varför uppskattar vi ändå eldsjälar?

Någon dalmas är han inte, utan född i Göteborg. Därifrån fick han med sig frihetliga dimensioner och han har varit syndikalist länge. När han fick nys om JAK genom tidskrifter och föredrag med anknytning till rättvisefrågor blev han intresserad.

– Jag såg det som en god och genomtänkt idé om samhällsförändring inom ett viktigt område. Därför blev jag medlem, säger han.

Ordförande första gången blev han 1992. Det var inget han aspirerade på utan han blev nominerad och tog uppdraget.

– Jag har aldrig strävat efter någon förtroendepost, men däremot ställt upp emellanåt om någon frågat.

Efter en tid lämnade han eftersom hans fru blev sjuk och det fanns inte tid för allt engagemang. När konflikten med Toroiden och andra problem hade aktualiserats, återkom han som ordförande efter viss övertalning.

– Systemet hade utvecklats till ett pyramidsystem i hur vi bokförde intäkter. Vi i styrelsen fick sätta till alla klutar för att lösa problematiken, säger han och skakar på huvudet åt minnet.

Genom åren har han funderat mycket kring JAK:s roll och prioriteringar. Kåre ser inte

grundidén med JAK att just vara emot ränta. Enligt honom är tanken istället att en inte ska kunna sko sig på andra.

– Det är inte legitimt att tjäna pengar på sitt ägande. Det är skapandet av faktiska värden som ska ge vinst, inget annat, säger Kåre med eftertryck.

Han menar att vi borde prata om ekonomisk rättvisa istället. Om frihet inom det ekonomiska området för alla. För inte ens för den som är rik är nuvarande system bra, menar Kåre.

– Privilegierna leder till hjälplöshet. De som tjänar pengar på att äga förstår sig inte på att skapa värde, bara att utnyttja värden.

För att kunna utvecklas mer och nå fler människor och områden, måste mer resurser satsas på folkbildningen. Enligt Kåre är det i folkbildningen som folkrörelsen finns, inte i bankverksamheten. Och utan folkrörelse är vi dödens.

– JAK har sett mer till organisationen än till idéerna under lång tid. Rörelsen har blivit inlåst i bankvalvet.

Kåre riktar skarp kritik mot demokrati inom medlemsbanken. Till att börja med menar han att stämmorna är förödande dåliga. Eftersom vi inte har ett ombudssystem är stämmorna som upplagda för kupp försök och individuella strider. Han skulle vilja se en variant där istället juridiska personer, eller basenheter, som medlemmar kan gå med i och som sedan för gruppens talan på stämmorna.

– De gamla sparbankerna byggde på förtroende mellan medlemmarna. Det borde det göra hos oss också. I grunden handlar ju allt om relationer mellan människor.

Basenheterna skulle kunna vara geografiska, men inte nödvändigtvis, menar Kåre. Ungefär som inom Syndikalisterna, med LS (Lokal Samorganisation) inom centralorganisationen.

– Lokalavdelningarna är en resurs vi inte nyttjar. I Naturskyddsföreningen har de ju kretsar där de utser företrädare som får förtroende. Det är möjligtvis ett långsamt beslutsfattande, men det är demokratiskt och kuppriskfritt, säger Kåre.

Han tycker också att styrelsen just nu är för passiv. Att det är svårt att nå fram till den med förslag och idéer. Mycket makt ligger i beredningen av frågor till styrelsen och Kåre frågar sig vem som egentligen får bereda och vem som formulerar frågor. I en sann demokrati läggs stor vikt vid beredningar, menar han.

– Styrelsen idag är en propp. Det handlar inte bara om att avgöra frågor utan ge fler förutsättningar att ställa frågor. Det elitistiska synsättet måste bort; det viktigaste är inte ha rätt utan att alla medlemmar ska kunna agera på jämlika villkor.

Men var det så mycket bättre när han själv satt i styrelsen då? Det vill väl Kåre inte riktigt skriva under på, men han framhåller några saker.

– Vi gick alltid igenom hela ärendelistan och drog aldrig över tiden. Jag som ordförande var noga med att vi skulle fatta beslut som alla kunde leva med. Man bör få den minoritet som inte håller med majoriteten att åtminstone respektera beslutet, säger han.

Kritisk är han. Men Kåre är fortfarande medlem. Han menar att JAK bär på en lysande idé som förvaltats dåligt och odemokratiskt. För att vända utvecklingen tycker han att vi måste skapa mer rörelse i rörelsen. Exempelvis genom att låta ideella medlemmar, inte bara avlönade, göra mer jobb.

– Valrörelserna är viktiga, när folk är mottagliga för budskap. Då borde fler skriva insändare

och delta i debatterna. Vi borde lära mer av miljöorganisationerna. De är bra på att driva olika frågor, göra dem politiskt hanterbara. Vi måste se till att våra åsikter tar plats i samhället.

Madeleine Bengtsson

Är det räntekritiken som är det centrala i JAK?

I JAK-boken hävdas att just kritiken mot räntan är grunden. Kåre uttrycker sig annorlunda och menar att grunden är att man inte ska kunna sko sig på andra. Han vill medvetet bredda det snäva fokuset på räntan. Jag tror att Ann-Marie Svensson, som skrivit JAK-boken, och Kåre är överens. Det är de negativa effekterna av ränta som JAK vill åt, att den som har mycket pengar genom sitt ägande kan öka sin avkastning utan att själv skapa nya värden. Att räntan legitimerar en ekonomi där avkastning är målet, i stället för att se till vilken typ av verksamhet som skapar avkastningen, eller vilka konsekvenser den avkastningen genererar på människa och miljö. JAK vill ju bredda den ekonomiska diskussionen till att även omfatta människa och natur, Jord, Arbete och Kapital (i form av infrastruktur). Ofta får JAKs företrädare inleda med att förklara hur vi ser på ränta innan vi kan göra vår räntekritik förstådd. Det är ju inte, och kan inte vara, gratis att låna i JAK. Och hur förklarar vi enkelt att ingen skor sig på den in- och utlåning som sker i banken? Kanske finns det ett sätt att förklara det enkelt utan att nämna ränta som ju lätt förvirrar förståelsen?

Dagens JAK står på en långt mer stabil grund än när rörelsen bildades. Det har funnits stora behov, vilket flera av de intervjuade påtalat, att få ordning på hur banken fungerar i praktiken. Kåre nämner sättet som vi intäktförde på och kallar det ett pyramidspel. JAK har haft olika system som kommit att ersättas när bristerna blivit uppenbara. I det första systemet betalades hela låneavgiften på en gång. Ofta bakades det dessutom in i lånet. Det gav rörelsen stora inkomster i början av lånet och man var därmed beroende av ny utlåning varje år för att täcka kostnaderna. Ett lån innebär kostnader under hela sin löptid och kutym är ju att man betalar avgift i samband med amortering (och eftersparande i JAK). Detta sätt att kostnadstäcka ersattes av ett system där man intäktförde intäkter som ännu inte kommit, alltså kommande inbetalningar. Låntagaren betalade kvartalsvis amortering, sparande och avgift men JAK räknade första året som att 80 procent av låneavgiften betalades. Logiken i detta är att JAK har de största kostnaderna för handläggning av lånet då lånet tas och det är då dessa behöver täckas även om låntagaren får en avbetalningsplan över flera år. Med detta upplägg var JAK fortfarande beroende av nyutlåning. Så länge lånet betalades tillbaka som planerat gick det någorlunda ihop men när låntagare ville lösa sina lån i förtid så fick ju JAK inte in lika mycket som förväntat och i vissa fall inte lika mycket som man redan räknat som inkomst, med följderna att en förlust uppstod som fick tas ur det egna kapitalet.

Detta var inte hållbart och under 2000-talet lade JAK om sättet som intäkterna bokfördes, för att det skulle stämma överens med när låneavgiften betalades. På så vis har vi i dag ett system där vi är mindre sårbara mot förtidsinlösen och samtidigt mindre beroende av nyutlåning.

Sårbarheten i en liten finansieringsrörelse har berörts på flera sätt tidigare. Ett av Kåres stora bidrag till JAK är de kooperativa principerna. När JAK återuppstår under krisen så är det som en ekonomisk förening som tar över den befintliga verksamheten. Det var en förändring som möttes av skepsis från äldre medlemmar som menade att detta var att införa något nytt. Medan vissa medlemmar såg kopplingen till de danska bankerna som grunden för hur också JAK skulle utvecklas, så var alltså andra mer benägna att knyta JAK till den kooperativa traditionen i Sverige. Jag är själv en av dem som inspirerats av Kåres syn på organisation, så kanske ska mina ord tas med en nypa salt; men nog är JAKs grund i dag mer stabil än tidigare. Kåre har alltid varit tydlig med att vi i en Kooperation inte kan ha egna agendor i

styrelsen, till skillnad från politikens värld där vi i dag ser personvalskampanjer och egna agendor som en grund för förtroende. I Kåres värld, så som jag uppfattar den, så behöver en styrelse präglas av samarbete framför konkurrens. Det finns inte plats för alltför stora meningsskiljaktigheter kring det fundamentala; det skulle inte skapa den arbetsro som krävs och jag undrar också om medlemmarna skulle uppfatta det som förtroendeingivande? Självklart ska vi i JAK kunna föra diskussioner om strategiska vägval men jag ser det som stämmans roll att skapa den gemensamma grund, på vilken styrelsen sedan tillsammans, med förenade ansträngningar styr verksamheten mot våra mål.

Per-Erik Persson

”De kanske vill ha mig!”

Han var en bland JAKs första anställda och upplevde de stora konflikterna på nära håll utan att ha egen roll i dem. Hans Gefvert hoppas att JAK i framtiden kan bli en större rörelse som enar bankkritiker.

Efter 17 år på Sparbanken i Skövde visste han ganska mycket om bankverksamhet. Han hade stått i kassa, öppnat konton, jobbat på låneavdelning för såväl privatpersoner som företag och med redovisning. Hans Gefvert menar att han tillskansade sig tråkig men nödvändig kunskap.

– Där lärde jag mig vad som sker bakom kulisserna. Något som skulle komma väl till pass hos JAK.

Första gången han fick nys om den räntefria banken var när den var i lokaltidningen hemma i Skövde 1991. Efter att kontoret flyttat från Stockholm till den västgötska metropolen annonserade man om bankkunnig personal. Hans Gefvert som inte trivdes så bra på Sparbanken och nyss avslutat en deltidsanställning för Miljöpartiet under riksdagsvalet det året blev nyfiken.

– De kanske vill ha mig, tänkte jag. Bankkunnig och miljöintresserad. Jag sökte och fick jobbet.

Han kom till en organisation där det rådde rent inbördeskrig, som han själv beskriver det. Konflikten mellan föreningens olika delar i kombination med en gigantisk kö av låntagare gjorde stämningen spänd och förvirrad.

– Men mitt jobb var ju bara att låna ut pengar, så jag försökte helt enkelt att sköta mitt, säger Hans Gefvert.

Samtidigt som mycket var kaos fann han på sitt nya jobb glädje och gemenskap. Intressanta personligheter, spännande öden och spänstiga diskussioner. Han lärde sig om räntefri ekonomi, om kritik mot kapitalismen och om att en annan värld är möjlig.

– Arbetsplatsen var verkligen jättetrevlig, vi hade fantastiskt roligt tillsammans. Åt lunch tillsammans, gömde flyktingar, pratade ideologi, renoverade. Det var väl det som gjorde att vi stod ut.

Konflikten mellan organisationens olika grupperingar böljade fram och tillbaka. Det första årsmötet Hans Gefvert var med på var en uppskakande upplevelse med upprörda känslor från talarstolen.

– Jag försökte hålla en låg profil men jag ville förstås förstå vad konflikten egentligen handlade om och varför personer ringde till banken och sa att de inte vågade bli medlemmar. Något var ju galet.

För att förstå systemet och vad det var han gett sig in på, satte Hans Gefvert sig en dag med en massa papperslappar.

– Jag illustrerade, iscensatte, JAK:s dåvarande utlåningssystem med hjälp av lapparna – lånade och sparade – och det var då det gick upp för mig att vi höll på att röra oss mot en katastrof. Att det helt enkelt inte skulle gå ihop sig.

Det var svårt att få gehör i Toroidens styrelse för de farhågor Hans Gefvert såg. Istället blev

han tvungen att skriva under godkännande av lån han inte tyckte var säkra. Situationen blev alltmer akut och en dag gick han bara hem.

– Det funkade inte längre. Jag gick hem klockan elva på förmiddagen. Fick redan på dagen därpå att jag hade fått sparken. Allt var kaos. Det var som ett chocktillstånd minns jag.

Men kort därefter kunde Toroiden lyftas ur verksamheten. Hon som var ordförande då, Laila Nilsson, gjorde en stor insats och olika resurser plockades in för att styra upp alla felaktigheter. Hans Gefvert återanställdes men nu av JAK ekonomiska förening. En av styrelsemedlemmarna, Jerker Nordlund, knäckte idén med sparfaktorn och banken kunde räddas.

– Vi fick betala ett högt pris för att vi inte hade förstätt det hela, hur systemet fungerade, säger Hans Gefvert.

Efter år av oro kunde nu JAK:s verksamhet rulla på. Såväl antalet låntagare som medlemmar växte. Med tuffare krav från finansinspektionen krävde banken en chef med tyngre erfarenhet än Hans Gefverts. Sten-Inge Kedbäck blev ny bankchef och Hans Gefvert tog upp en gammal dröm: han började på folkhögskoleläroslinjen.

– Jag hade bestämt att den dag jag blir 50 ska sluta lönearbeta, bara tillräckligt för att få ihop till fastighetsskatten och tobak, säger han och skrattar.

Men än var inte engagemanget i JAK över. Hans Gefvert fick en plats i styrelsen och var med att ansöka om bankoktrojen. Efter att ha varit verkställande och mest sysslat med praktiska ting, kände han att det nu var dags att ägna sig mer åt ideologi.

– JAK:s huvuduppgift var att ändra det ekonomiska systemet. Där tycker jag inte rörelsen är idag, men när jag var aktiv jobbade jag hårt för att få upp grundtanken på agendan.

Idag tycker Hans Gefvert att JAK är på väg åt fel håll. Framförallt är det arbetet med att bli en helbank han kritiserar.

– Om man kan mycket om järnväg, då borde man ställa sina kunskaper till förfogande och konkurrera ut flyget, inte försöka bygga en alldeles egen järnväg, resonerar han.

Hans Gefvert, som inte längre är medlem, kritiserar framförallt prioriteringarna.

– JAK skulle bli helbank snabbare, om kampen om att bli just helbank lades ned. Det är ett alldeles för dyrt projekt. Fokus borde ligga på att kritisera det orättvisa ekonomiska systemet och samla kritiker.

Högsta prioritet borde istället vara att haka på den upprördhet som finns mot banksystemet, mot svindleriet, som han formulerar det. Hans Gefvert pekar särskilt på Occupy-rörelsen, som drog igång 2011 som en kritik mot ekonomisk ojämlikhet, banksystemets brister och girighet i företag. JAK skulle kunna användas till miljövänliga investeringar eller för att låna ut pengar förmånligt till relativt fattiga, funderar Hans Gefvert. Trots att han inte längre är medlem har han fortfarande starka åsikter om rörelsen.

– JAK är ett system som skulle kunna göra en annan värld möjlig. Jag hoppas att rörelsen i framtiden kommer ägna sig mer åt det än åt bankverksamhet.

Madeleine Bengtsson

Veteran som föryngrat JAK

Hon blev medlem i JAK som 13-åring och ordförande för föreningen vid 27 års ålder. KarinMalin Ekström är en ung veteran som intresserar sig för de psykologiska processer som JAK sätter igång hos medlemmarna.

– Det handlar om acceptera att vårt system inte är kortsiktigt lönsamt.

KarinMalins egen process satte igång tidigt i livet. I slutet av 80-talet hade hennes föräldrar en känsla av det skulle gå åt pipsvängen med den svenska ekonomin och att de måste se sig om efter andra alternativ.

– Vi bodde då i ett parhus i ett villakvarter. En familj med mamma pappa, två barn. Huset hade de köpt för 425 000 1982 men på omkring 10 år hade de bara betalat in ca 60 000 kr varav blott hälften var amortering. Räntorna började gå upp och mina föräldrar sålde huset. Om det var tur eller skicklighet är svårt att säga, men de hade i alla fall blivit medlemmar i JAK innan den stora medlemsanstörningen på 90-talet.

Flytten gick till ett hus i Bygdeträsk som KarinMalins föräldrar köpte för 125 000 med hjälp av ett JAK-lån. För andra boende i villaområdet gick det inte lika bra.

– Vi hade grannar i villaområdet som gick i personlig konkurs, minns KarinMalin.

Efter fem år var föräldrarna skuldfria. Men det var ingen lek. KarinMalin berättar om hur det snålades där hemma; inget godis, inget smörgåspålägg, ofta gröt till middag.

– Men mina föräldrar hade ett tydligt mål och det lyckades det med. Det beundrade jag. Sedan fick jag ett medlemskap i banken av dem som 13-åring, säger hon och skrattar.

På gymnasiet blev KarinMalin mer samhällsintresserad och började fundera över den där banken hon blivit medlem i.

– Pappa fick många gånger förklara för mig hur det hela fungerade.

När hon fyllt 20 flyttade hon till Umeå och blev där medlem i JAK Västerbotten och föga förvånande snabbt invald i styrelsen och snart sammankallande. I lokalavdelningen fanns medlemmar av alla åldrar, men många från Grön ungdom. Diskussionerna blev ofta intellektuella samtal och det handlade mer om att förstå det ekonomiska systemet än att låna förmånligt.

– Jag åkte på alla arrangemang som JAK anordnade, höll i en studiecirkel kring boken en gång i veckan och så vidare. Det var en bra erfarenhet, engagemanget var odramatiskt och prestigelöst. JAK är en bra organisation för att leva sina idéer, menar KarinMalin.

Den första stämman hon var med på, vid 22 års ålder, valdes hon till suppleant i styrelsen. Valberedningen ville ha in nya förmågor och då gärna yngre sådana. Och trots att hon var ung och inte varit aktiv så länge, tvivlade hon aldrig på sin kompetens.

– Det är egentligen inte så svårt med ekonomi, som många vill få det att låta. Faktum är att det väldigt roligt. I styrelsen fick jag sätta mig in i verksamheten på olika nivåer, förstå olika processer och aktiviteter.

Hon berättar om spännvidden mellan de stora, revolutionerande idéerna och det väldigt privata. Hur de i styrelsen diskuterade pensionsspar och fördelningstalet (?) men också hur privatpersoner kom hem till henne för att få råd kring lån.

– Roligt var också att träffa alla medlemmar. Jag har ändå varit på 20 JAK-skolor genom åren, säger KarinMalin.

2008 blev hon ordförande i JAK Medlemsbank. Då var hon 27 år och den yngsta ordförande föreningen haft. KarinMalin nominerade sig själv eftersom styrelsen återigen var lite svajig och hen som varit uppe för diskussion om att bli ordförande hade inte tillräcklig erfarenhet. – Jag hade funderat på vad jag ska lägga min tid på, och tänkte att jag skulle kunna vara ordförande. För att få förtroende på stämman ringde jag runt till folk över landet. Jag var rätt säker på att jag skulle klara av det.

Hennes tid som ordförande präglades bland annat av att hantera finanskrisen, likviditetsproblem och sparpoängsunderskott. Svårigheter som förstås var tunga för styrelsen, men som också varit nyttiga erfarenheter. Kriser kommer och går, men JAK består. – Även om vi varit oerfarna och ställts inför svåra problem, har vi löst dem. Nu vet vi hur vi ska göra när vi har begränsat med likviditet till exempel, det visste vi inte innan. Nu handlar det om att se till att banken tjänar mer pengar, där är helbanksprojektet förhoppningsvis en lösning, säger KarinMalin.

Ett annat viktigt arbete under hennes ordförandetid var också att föryngra rörelsen. Hon var den enda i styrelsen under 40 och de rådde inga tvivel om att det behövde göras en ungdomssatsning. Under hennes tid i styrelsen genomfördes de första JAK-skolorna för unga. Men hon ville varken då eller nu representera "unga" i styrelsen.

– Jag hade nog snarare rollen som vit, kvinnlig medelklass från Norrland. Men jag såg bristen på representation, säger hon.

Något som KarinMalin alltid tyckt varit intressant är vad som händer med människor som väljer att bli medlemmar i JAK och praktisera en form av räntefri ekonomi.

– Vad händer med deras uppfattning om ekonomi? Med deras framtidsdrömmar, verklighetsbilder, värderingar? Jag menar att JAK väldigt mycket är en psykologisk grej som påverkar ens inre värld. Att det krävs en del att acceptera ett system som du inte ska tjäna pengar på.

Alla förlorar på kasinospelet som ökar ojämlikheten, menar KarinMalin. Precis som att alla förlorar på en segregerad skola – även de högpresterande – förlorar alla i slutändan på det ekonomiska system vi har. Därför behöver fler bli medlemmar i JAK. Det är vår stora utmaning nu, menar KarinMalin.

– Naturskyddsföreningen till exempel, de har 200 000 medlemmar och är därmed en röst att räkna med. De blir inbjudna till konferenser och får utgöra remissinstans. JAK borde också bli så stora. Men hur får vi så många människor att genomgå den psykologiska processen som behövs? Där har vi en utmaning som heter duga.

Madeleine Bengtsson

”Jag fick ett slags aha-upplevelse och insåg ekonomins betydelse i alla sammanhang”

Eva Stenius bor i en liten gul stuga omgärdad med trädgård med tillhörande äppelträd. Hon bjuder på vinterte och ställer fram en gul honungsbjörn att skeda honung ur.

- Hade jag bara betalat medlemsavgiften direkt när jag gick med i JAK hade jag haft ett ännu lägre medlemsnummer, säger hon och skrattar mjukt.

Hon är medlem nummer 78, men ändå en av pionjärerna bakom JAK. När året var 1965 bjöds hon in av en god vän till ett JAK-möte i Malmö. Innan dess hade hon hört talas om danska JAK men pengar roade inte Eva Stenius som 25-åring.

- Men jag gick på mötet och lyssnade, och ja, jag fick ett väldigt starkt intryck. Idén av att en annan värld var möjlig fanns där. Jag fick ett slags Aha-upplevelse och insåg ekonomins betydelse i alla sammanhang, berättar Eva Stenius med en röst med smak av skånska.

- Den som har pengar, har makten och får därför bestämma. Genom JAK fanns en möjlighet att använda pengarna du inte använder på ett annat sätt.

Då för fyrtio år sedan var hon precis nygift med Per Almgren. Hon gick hem och berättade för honom om JAK-mötet. Han trodde inte på det, tyckte det lät flummigt. Men efter ungefär ett halvår av funderande kom också hans Aha-upplevelse, och han såg den möjliga vägen att gå ut ur det traditionella räntesystemet.

- Vi såg möjligheten att locka med folk att det gjorde nytta för deras egen ekonomi, samtidigt som det gjorde gott i ett större sammanhang.

Per Almgren engagerade sig, träffade danskar, började så smått med utformningen av en styrelse, och rättade upp regler. Han såg också brister i danska JAK och uppfann eftersparandet. JAK spriddes sedan i deras kretsar.

- Men där var de flesta studenter och hade inga pengar att spara, ler hon. Så det gick trögt i början. Efter min Aha-upplevelse trodde jag att det skulle ta fart direkt i Sverige.

Men det tog tid innan det tog fart. Medan JAK-idén låg och pyrde i folks tankar spred eldsjälarna Eva Stenius och Per Almgren JAK över landet. Först i mitten av 1980-talet började det spraka till i organisationen.

- Då hade vi lärt oss att presentera JAK på ett intressant sätt som fick folk att lyssna.

Det var fullt upp, vid sidan av arbetade Per Almgren heltid som ingenjör, men lade ändå ner åtta vakna timmar varje dag på JAK.

- Men det var roligt, berättar Eva Stenius.

- Jag minns när vår yngsta dotter skulle döpas, och jag bad Per att försöka pressa in barndopet i en redan pressad kalender. Det var till och med julafton med JAK, säger Eva Stenius med ett ironiskt leende.

Idag är vi 30 000 medlemmar i JAK. (aug -05)

- Hur mitt liv sett ut utan JAK? Ja, jag vet faktiskt inte säger hon och funderar med blicken ut genom fönstret.

- Kanske hade jag inte bott i Sverige, kanske hade jag satsat på att jobba för fattiga människor i världen.

Det är ingen tvekan om att JAK format Eva Stenius liv, likväl som att Eva Stenius format JAK:

- Som JAK-konsulent möter jag många olika sorters människor. När jag berättar om JAK så väljer jag mina ord beroende på vem jag ska berätta det för. Pratar jag med en småbarnsfamilj berättar jag om att man kan bli skuldfri genom att byta ut topplånen mot räntefria. Pratar jag med fria obundna ungdomar så talar jag om ideologin bakom JAK, att en annan värld är möjlig.

Den lilla gula stugan, med vinteräpplen utanför har Eva Stenius köpt på JAK-lån berättar hon.

- Och jag har många lån!

Själv har hon också fungerat som räntefri bank åt en man i Indien, eftersom JAK inte lånar ut pengar utomlands.

Om tio år tror Eva Stenius att JAK Medlemsbank vuxit till sig och blivit väl etablerad. Hon tror också att andra banker kommer följa efter JAKs tankar om räntefri ekonomi.

- Debatten går vidare. Under tiden bygger vi upp kunskapen underifrån hos våra medlemmar. Och det viktigaste är att alla känner att de kan vara med och påverka.

Eva Stenius har också en minnesbank tillägnad JAK.

- Jag minns en rolig föreläsare jag hade en gång, som vid början av föreläsningen tog upp sin plånbok och visade upp för oss som lyssnade. Han räknade upp 75 kronor och lade dem på bordet. Sedan fortsatte han föreläsningen. Precis innan han skulle sluta gick han bort till pengahögen och funderade högt: nu ska vi se om de har växt! Och det är ju så banker behandlar pengarna, som om de kunde växa av sig själva.

Samma år som JAK fyller 40 år, går Eva Stenius i pension.

- Det känns bra, avslutar Eva Stenius en aning modest.

Karin Abrahamsson

(artikeln är hämtad ur JAKs Jubileumsskrift 40 år)

